

XIII. YÜZYILDA MARAŞ

İlyas GÖKHAN*

ÖZET

XIII. Yüzyılın başında Maraş, Anadolu Selçuklu devletine bağlı bir vilayetti. Maraş bölgesi Selçuklu sultanı tarafından Emir Hüsameddin Hasan'a ve kendisinden sonra da oğullarına iktâ edilmişti. Bu emirin torunu, Nusreteddin Hasan Bey uzun yıllar Selçuklu sultanına bağlı olarak Maraş'ı idare etti. Nusreteddin Hasan Bey'in iki oğlu da sırasıyla Muzaffereddin ve İmadeddin 1258'e kadar Maraş emirliğinde bulundular. 1240 yılında Baba İshak adlı Türkmen dervîşi Maraş'ta da etkili olan bir isyan çıkardı. 1254 yılında ise Maraş ve Elbistan şehirleri arasında yaşayan Ağaçeri Türkmenleri ayaklandı. Bu iki ayaklanma Maraş bölgesini siyasi, sosyal ve ekonomik yönden etkiledi. 1258 yılında Kilikya Ermenileri Maraş'ı işgal ettiler. Moğollarla işbirliği yapan Ermeniler Türklere karşı bölgede bir çok saldırılar yaptılar. Mısır'da kurulan Memluk Devleti, Moğollar ve Ermenilere karşı Anadolu'ya bir çok seferler yaptı. Memluk Ordusu 1277'de Elbistan'da Moğol ordusunu hezimete uğrattı. 1298 yılında Memlukler, Maraş'ı Ermenilerden alarak kendilerine bağlı Türklere verdiler. 1337 yılında Dulkadir Beyliği kuruluncaya kadar Maraş, Memluklere bağlı olarak idare edildi.

Anahtar kelimeler: Maraş, Elbistan, Nusreteddin Hasan, Baba İshak, Ağaçeri Selçuklu, Memlukler, Moğollar, Ermeniler.

ABSTRACT

Marash province was ruled under the Seljuk reign at the beginning of the 13th century. The Seljuk Sultan granted the rights of the rule of Marash to Emir Hüsameddin Hasan and latter his sons inherited the rule of the province. Descending from the same family, Nusreteddin Hasan Bek ruled the Marash for a long time. His sons Muzaffereddin and Imameddin respectively ruled the province until 1258. Beginning with 1240, this family's rule was seriously challenged by Turkoman revolts. In 1240 Dervish Ishak revolted in the city of Marash and in 1254 Ağaçeri Turkoman tribes, who lived between Marash and Elbistan, started another revolt. Especially, these two revolts seriously influenced the political, economic and social life of the region. Weakened by the revolts, Marash was taken by Cilician Armenian Principality by 1258. The Armenians who collaborated with occupying Mongol troops in the region, launched attacks against the Turks. Memluki state in Egypt successfully carried out military campaigns in Anatolia against the Mongols and the Armenians. In 1277, the Memluki forces defeated the Mongol detachment in Elbistan. In 1298, the Memlukis succeeded to take over Marash and they granted the city to the Turkish fiefdoms who were loyal to the Memluki state. Marash remained under the Memluki control until 1337, when the Dulkadir fiefdom was established in the region.

Keywords: Marash, Nusreteddin Hasan, Baba Ishak, Ağaçeri, Seljukis, Memluks, Mongols, Armenians

Giriş

Maraş bölgesi Anadolu Selçuklu sultanı Süleyman Şah zamanında 1085-86'lı yıllarda Emir Buldacı adlı bir Türk komutanı tarafından fethedildi. I. Kılıç Arslan döneminde(1092-1107) Maraş ve Elbistan yöresine Türkler yerleşmeye başladılar. Ancak kısa süre sonra başlayan Haçlı seferleri sırasında Kayseri

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

üzerinden Maraş bölgesine gelen Haçlılar, 1097 yılında Maraş, Elbistan ve Göksun gibi yerleri aldılar. Maraş'ta senyörlük, Elbistan'da ise prenslik kuran Haçlılar bölgede bulunan Ermenilerle irtibata geçerek Türklere karşı bir çok saldırı yaptılar. Haçlılar Maraş bölgesini Urfa'daki Haçlı Kontluğuna bağladılar. I. Kılıç Arslan 1103 yılında ordusuyla Elbistan ve Maraş'a girerek Haçlıların elinden buraları geri aldı. 1107 yılında I. Kılıç Arslan'ın ölümü ile bölge, tekrar Haçlıların kontrolüne girdi. Maraş bölgesine hakim olmak için Haçlılar ve Türkler arasında bir çok mücadele yapıldı. Bu mücadeleler sırasında bölge iki taraf arasında birkaç defa el değiştirdi. Selçuklular ile birlikte Haçlılara karşı mücadele eden Danişmentli Türkleri 1136 yılında Maraş'ı Hristiyanlardan aldılar. Fakat kısa bir süre sonra tekrar Hristiyanların eline geçen Maraş şehri, 1149 yılında I. Mesut tarafından fethedildi.¹

XII. yüzyılın sonlarında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan (1155-1192) Maraş'ta bir uç beyliği kurdu. II. Kılıç Arslan, babası I. Mesut (1116-1155) döneminde Elbistan Melikliği'nde bulunmuş ve sultan olduktan sonra da Maraş bölgesiyle yakından ilgilenmiştir. II. Kılıç Arslan, Maraş bölgesine gelip yerleşen Türkmenler arasında birliği ve düzeni sağlamak, Kilikya bölgesindeki Ermenilerin yapacağı saldırıları önlemek, Antakya Haçlılarının Maraş bölgesine düzenleyeceği seferleri etkisiz hale getirmek, Suriye'deki Eyyubilerin Selçuklu topraklarına karşı yapacakları taarruzları durdurmak ve bir direniş noktası oluşturmak amacıyla Maraş'ta bir Selçuklu askeri garnizonu kurmuştur.²

Maraş bu askeri ve siyasi ehemmiyetinin yanı sıra, ticari bakımdan da önemli bir konuma sahipti. Bu bölgeden iki kervan yolu geçiyordu; Bunlardan biri Halep-Antep-Pazarcık-Akçaderbend³-Elbistan üzerinden Kayseri ve Sivas'a, diğeri de Halep-Antep-Maraş-Göksun üzerinden Orta Anadolu ulaşıyordu.⁴

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz.; **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli** (Çev: Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yayınları, Ankara, 1987, Gregory Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**, (Çev. Ernest- A. Wallis Budge, Türkçe'ye Ter.: Ömer Rıza Doğrul), C.I,II,TTK Yayınları, Ankara 1982; M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, **TTEM**, 1340, nr.6 (83); Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, C.I-II, TTK Yayınları, Ankara, 1990, Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK Yayınları, Ankara 1993; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (Çev. Fikret İşıltan), C.I-II, TTK Yayınları, Ankara 1998; Besim Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Maarif Vekaleti Yayınları Matba-i Amire, İstanbul 1339, Besim Darkot, Maraş(Coğrafyası), E. Honigman, Maraş(tarihi), **İA**, s. 310-315

² Maraş'taki Selçuklu Emirliği ile ilgili İlyas Gökhan, "Selçuklular Zamanında Maraş Emiri Nusreteddin Hasan Bey", **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri**, C.I, Konya 2001, s.338, 339.

³ **Akçaderbend**: Halep-Antep-Elbistan yolu üzerinde Elbistan'ın Derbent köyünde olup Elbistan ile Nurhak ilçesi arasındaki bağlantıyı sağlayan karayolunun yakınındadır. Ortaçağlarda Babü'l-Hadid (Demir kapı) ve Derbu's- Selame(Esenlikler Kısığı) olarak da bilinir ve Bizans ve Arap kaynaklarında sıklıkla geçer. Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, s.68, Ernest Honigman, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (Terc.Fikret İşıltan), İstanbul Üniversitesi Yay.İstanbul 1970, s.85.

⁴ Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1985 s.4, 15, Besim Darkot, Maraş, **İA**, s.310.

XIII. Yüzyılda Maraş

Maraş bölgesinde elde tutmak dolayısıyla bu ticaret yollarının da kontrolünü de ele geçirmek demektir.

Maraş'ta kurulan bu Selçuklu uç beyliğinin kesin olarak hangi tarihte kurulduğunu bilemiyoruz. Ancak Miryakefalon Savaşı'ndan (1176) sonra kurulmuş olabileceğini tahmin ediyoruz. II. Kılıç Arslan, komutanlarından Hüsameddin Hasan Bey'i Maraş uç beyliğine tayin ederek burasını ona iktaya olarak verdi.⁵ Hasan Bey'den sonra oğulları ve torunları bu iktaya sahip olacaklardı. Hüsameddin Hasan Bey'in II.Kılıç Arslan'ın güvendiği komutanlarından biri olması dışında hakkında fazla bilgi yoktur. Onun Maraş bölgesinde neler yaptığını, kaç yıl hüküm sürdüğünü ve hakimiyetinin ne zaman sona erdiğini bilmiyoruz. Ondan sonra oğlu İbrahim'in Maraş Bey'i olduğu görülmektedir.Ancak İbrahim'in Maraş'ta görev yapmadığını ve onun oğlu Nusreteddin Hasan Bey'in onun yerine Maraş'ta hakimiyet sürdüğünü bilinmektedir.⁶ Kaynaklarda İbrahim'in ismi, İzzeddin Keykavus ile Alaaddin Keykubat arasında başlayan saltanat kavgası sırasında geçmektedir. Bu olayda Melik İbrahim'in oğlu Nusreteddin Hasan, İzzeddin Keykavus'u destekleyerek onu tahta çıkarmış ve Sultanın en güvendiği adamlardan biri olmuştur. Babası ise sultana muhalif olarak kuvvetli ihtimalle onun saltanatına karşı çıkmıştır. Belki de bu yüzden İbrahim, Maraş Bey'i olamamış ve oğlu onun yerine tayin edilmiştir.

Melik İbrahim'in Sultan I.İzzeddin Keykavus'un tahta çıkışından sonra da aralarındaki ilişkilerin düzelmediği ve onun Antalya'da isyan halinde olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Sultan I. İzzeddin Keykavus'un 1216 yılında Antalya'yı yeniden fethi sırasında, Kıbrıs Frankları Antalya'daki Hıristiyanlara yardıma gelirken, Melik İbrahim de onların yanlarında bulunmaktaydı.Ancak Melik İbrahim'in, Sultana muhalif olduğu için mi adamlarıyla Kıbrıs'a sığındığı, yoksa daha önce onlarla yapılan savaşta esir mi düştüğü konusu belli değildir. Melik İbrahim bu çatışma esnasında otuz adamı ile birlikte serbest kalarak, bir dağa sığınmıştır. Daha sonradan İbrahim ve adamları Selçuklu askerleri tarafından kurtarılmış ve sultanın yanına getirilmiştir. Daha önceki olaylar sebebiyle sultana karşı bir mahcubiyeti olmasına rağmen Sultan onu affetmiş, izzet ikramda bulunmuş ve ona birkaç kasabayı iktaya olarak vermiştir.⁸

Yukarıda da değindiğimiz gibi İbrahim'in "melik" ünvanı taşıması ve iki kardeş arasındaki saltanat kavgasında rol oynaması önemli bir kişi olduğunu gösterir. Kaynaklarda kendisinden, "melik" olarak bahsedilse de İbrahim, babasının ölümünden sonra Maraş Emirliği'ne getirilmemiştir.Maraş Emirliğine onun oğlu Nusreteddin Hasan Bey tayin edilmiştir.⁹

⁵ M. Halil Yinanç, Maraş Emirleri, **TTEM**, 6 (83), İstanbul 1340 , s. 346

⁶ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s.311.

⁷ Salim Koca , **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, Ankara 1997, s.28

⁸ Koca , s 36-38

⁹Yinanç, Maraş Emirleri, 6(83) s.347, Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.311, Bkzz. Dipnot 100

1. 1200-1234 Yıllarında Maraş Emirliği ve Nusreteddin Hasan Bey

Maraş'ta kurulan Selçuklu uç beyliğinin, 1258 yılında şehrin Ermeniler tarafından işgaline kadar devam ettiğini görmekteyiz. II. Kılıç Arslan, 1188 yılında Selçuklu Devleti'ni eski Türk ananesine göre on bir oğlu arasında paylaştırdığında, Elbistan bölgesini oğlu Muğiseddin Tuğrul Şah'a verdi. Ancak Sultanın oğulları arasında başlayan saltanat kavgası ve bu sırada düzenlenen III. Haçlı seferi, Anadolu Selçuklu Devleti'ni sarstı. Kardeşler arasındaki mücadeleden galip çıkan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196) yılları arasında birinci saltanat dönemini sürmüş, fakat kardeşi Rükneddin Süleyman Şah 1196 yılında Konya'ya yürüyerek saltanatı ele geçirmiştir. Rükneddin Süleyman Şah tahtan uzaklaştırdığı kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev ve iki oğlu İzzeddin Keykavus ve Alaeddin Keykubat'la birlikte Elbistan'da oturmaları şartıyla barış yapmışlardı. Bir süre Elbistan'da oturan Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğulları daha sonra burayı terk etmişlerdi.¹⁰ Bunun üzerine Rükneddin Süleyman Şah, kardeşi Muğiseddin Tuğrul Şah'ı Elbistan meliki olarak tayin etti. Muğiseddin Tuğrul Şah'ın Maraş'ı da idare edip etmediğini bilemiyoruz. Çünkü Selçuklular zamanında Elbistan ve Maraş ayrı ayrı idare edilmekteydi. Türkiye Selçuklu sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah'ın 1202 yılında Erzurum'u fethetmesinden sonra, buradaki Saltuklular Beyliği'ne son vererek, kardeşi Elbistan Melik'i Muğiseddin Tuğrul Şah'ı buraya tayin etti.¹¹ Elbistan ise doğrudan doğruya başkent Konya'ya bağlı hale getirildi ve merkezden gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlandı.

1204 yılında Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümü üzerine yerine oğlu III. Kılıç Arslan tahta çıkarıldı. Ancak amcası I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1205 yılında sürgünde olduğu İstanbul'dan gelerek Selçuklu sultanı oldu. Bunun döneminde Maraş hakimi Nusreteddin Hasan Bey'in kaynaklarda isminin geçmeye başladığını görmekteyiz. Hasan Bey yeni sultanın nezdinde büyük itibar sahibi olmuştu. Rükneddin Süleyman Şah'ın ölümünden sonra fırsattan istifade Ermeniler, 1206 yılında Göksun ve Elbistan'ı ele geçirip Maraş'ı da yağmaladılar. Hatta Ermeniler, Halep hudutlarına kadar ulaştılar. Halep Eyyubi hükümdarı Melik'üz-Zahir, Ermenilere karşı yaptığı mücadelede başarılı olamadı. Bunun üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Halep'teki Eyyubi hükümdarı Melik'üz-Zahir ile ittifak yaparak Kilikya bölgesine girdi.¹² Melik'üz-Zahir, komutanlarından Seyfeddin b. Alameddin b. Candar ve İzzeddin Aybek'i Gıyaseddin Keyhüsrev'e yardıma gönderdi. Sultan bizzat sefere katılarak Birleşik Selçuklu-Eyyubi ordusu ile birlikte Ermenilerin elinde bulunan Pertus¹³

¹⁰ Kerimüddin Mahmud- i Aksarayı, **Müsameretü'l- Ahbar**, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK Yay, Ankara 2000, s.24

¹¹ Aksarayı, s.24, Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s.185

¹² Ali Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, TTK Yayınları, Ankara 1983, s.33, Mehmet Ersan, "Selçuklu Ermeni İlişkileri", *Türkler*, C.VI, Yeni Türkiye Yayınları, s.639.

¹³ **Pertus**: Tarihi kaynaklarda Partus, Bartus ve Pertus diye geçen kale, bugün Kahramanmaraş'ın Bertiz bölgesinde bir yerdir. Ortaçağ'da Ermeniler tarafından işgal edilen Bertiz Şehri ve kalesinin önemli bir stratejik merkez olduğunu görmekteyiz. Bkz. İbn-i Furat, **Tarihu İbnü'l Furat**, C.V,

XIII. Yüzyılda Maraş

kalesini ele geçirdi.¹⁴ Daha önce 1157 yılında Sultan II. Kılıç Arslan tarafından Ermeni Prensi Toros'tan alınan Pertus kalesi, Sultan tarafından Ermeni Prensi'nin kardeşi Stephan'a verilmişti.¹⁵ Bilhassa Maraş ve Elbistan arasında dağlık bölgede bulunan Pertus Kalesi'nin alınması Ermenilerin morallerini bozdu. Bu arada kış yaklaşmış ve havalar soğumuştur. Bu yüzden sultan, ordusuna geri dönüş emrini verdi. Kilikya Ermeni Prensi Leon ise, Eyyubi melikleri el-Adil ve Melik'üz-Zahir'e, başvurarak Selçuklularla barış yapmak için arabuluculuk yapmasını istedi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Ermenilerin elindeki Müslüman esirleri serbest bırakması, savaş tazminatı ödemesi, Halep sınırlarına bir daha saldırmaması şartlarıyla Ermenilerin barış anlaşmasını kabul etti. Bundan sonra Ermeni Prensligi, Selçuklulara tabi oldu ve sultan adına sikkeler kestirildi.¹⁶ Sultan, Ermenilerden alınan Pertus kalesini Maraş Emiri Nusreteddin Hasan Bey'e verdi.¹⁷

1211 yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizans İmparatoru Laskaris ile Alaşehir'de yaptığı savaşta şehit olması üzerine, yerine kimin sultan olacağı tartışmaları başlamıştır. Onun oğullarından İzzeddin Keykavus ve Alaeddin Keykubat taht mücadelelerine giriştiler. Daha önce de belirttiğimiz gibi Nusreteddin Hasan Bey'in babası İbrahim de bu mücadelelere karışmıştı. Nusreteddin Hasan Bey, Selçuklu ümerası arasında sıvırılmış ve ön plana çıkmış bir şahsiyetti. Hatta Selçuklu ümerası arasında en nüfuzlu kişi durumundaydı. Nusreteddin Hasan Bey tavrını büyük şehzade İzzeddin Keykavus lehine koymuş ve onun Selçuklu tahtına geçmesini sağlamıştır. Bu dönemde de Maraş Emirliliğine devam etmiş ve yeni sultanla birlikte birçok sefere iştirak etmiştir. Meşhur Selçuklu tarihçisi İbn-i Bibi eserinde, Nusreteddin Hasan Bey'e bir pasaj ayırarak onu övmüştür.¹⁸ Müellif ayrıca eserinde, Maraş Beyi'ne "melik"

(Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Basra 1970, s.260 , Ernest Honigman, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı (Çev: Fikret İşıltan), İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1970, s.61.

¹⁴ İbn-i Furat, **Tarihu İbnü'l Furat**, V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdat 1970, s.260 ; İbnü'l Verdi, **Tarihu İbnü'l Verdi**, C.II, Darü'l- Kütübü'l- İlmiye, Beyrut 1996, s.124, İbn-i Tagrıbirdi, **Nücumu'z-Zahire** (Neşr: M. Hüseyin Şemseddin), Darü'l- Kütübü'l- İlmiye, C.VI, Beyrut 1992, s.24 .

¹⁵ Mateos, s.319; s.16 ; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s.146

¹⁶ İbn-i Furat, s.82, İbn-i Tagrıberdi, C.VI, s.168,

¹⁷ Yinanç, Maraş Emirleri, 6(83), s.347, Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.286.

¹⁸ Meşhur Selçuklu Tarihçisi İbn-i Bibi, Nusreteddin Hasan Bey'in Selçuklu ümerası arasında ne kadar büyük bir itibar sahibi olduğunu eserinde şöyle anlatmaktadır; ".....yüzü goncadan daha güleç, eli yağmur bulutundan daha cömert, ihtiyaç gecelerinin karanlığında sıradan ve seçkin kimselerin dünyasında ay ışığı gibi parlayan, sahip olduğu toprak parçasının darlığına rağmen kalbi denizden daha geniş, dergahı cennet bahçesi kadar güzel ve huzur verici, devletin alnında Feridun (İran efsanelerinde ve Şehname'de geçen yiğitliğiyle tanınmış padişah)'un büyüklüğü ve Kısra (Sasani Padişahı Hüsrev-i Anuşirvan'ın lakabı)'nın haşmeti bulunan, hiç kimsenin nimetlerinden faydasız kalmadığı, kendisine başvuran hiçbir düşkünün ebedi bir refaha kavuşmadan yanından ayrılmadığı, bu dünyadan kazandığı şöhrete hiçbir padişahın ve sultanın sahip olmadığı Maraş Meliki Emir Nusreteddin el-Hasan b. İbrahim'in -Allah adını her zaman dünyada iyilikle anılmasını sağlasın, onu ahirette en yüksek derecelere yükseltsin " İbn Bibi, El- Evamirü'l- **Ala'ıye Fî'l- Umuri'l- Ala'ıye** (Selçuk- Name), (Çev: Mürsel Öztürk), C.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, S133

ünvanı vererek onu Sasani kisralarına benzetmiştir. Onun babası İbrahim de zaten “melik” ünvanı ile anılmaktaydı. Diğer Selçuklu ümerasının bu tür ünvan ve lakaplarla anılmaması dikkat çekmektedir. Kuvvetle ihtimal Nusreteddin Hasan Bey’in ailesi soylu bir Türk boyundandır.

Bu sırada Maraş’ı Nusreteddin Hasan Bey idare ederken tahta çıkan yeni sultan İzzeddin Keykavus’un, Elbistan’a babasının önemli adamlarından biri olan Emir-i Meclis Mübarezzeddin Behramşah’ı atadığını görmekteyiz.¹⁹ Selçuklu ülkesindeki karışıklıklardan faydalanan Ermeni Prensi Leon, Selçuklu topraklarına yeniden bir saldırı başlattı. Ulukışla, Karaman, Ereğli ve bazı kaleler Ermeni işgaline uğradı. Bunun üzerine İzzeddin Keykavus, Antalya’nın fethini müteakip Ermenileri cezalandırmak üzere 1216 yılında Maraş’a hareket etti. Halep Eyyubi hükümdarı Melik’üz-Zahir’i de bu sefere davet etti. Ancak Melik’üz-Zahir bu sefere katılmaktan kaçındı. Çünkü diğer Eyyubi melikleri Ermeniler üzerine sefer yapılmasını istemiyorlardı. Fırsatı değerlendiren Ermeni prensi Leon, bir elçi ve kıymetli hediyelerle Melik’üz-Zahir’in huzuruna giderek onu Selçuklu ittifakından ayırmayı başardı.²⁰

Sultan, Eyyubilerden yardım alamayınca Maraş Emiri Nusreteddin Hasan Bey’i Antakya yakınlarında bulunan, içinde Ermenilerin yaşadığı ve Halep Eyyubileri’ne bağlı Balat²¹a gönderdi. Maraş emiri Hasan Bey Balat’ı alarak burada Türkler’e saldıran Ermenileri cezalandırmıştı. Bunun üzerine Halep hükümdarı huzuruna kabul ettiği Selçuklu elçisine Balat’ın ele geçirilmesinden dolayı kızarak; “Hem bizden yardım istiyor, hem de memleketimizi tahrip ediyorsunuz” dedi.²² Bu durum üzerine Sultan, Halep hükümdarına yeni bir elçi göndererek, Balat’ta bulunan Ermenilerin Prens Leon’a yardım ettiklerini ve bundan dolayı cezalandırdıklarını bildirerek, ondan özür diledi. Bu arada Sultan da Ermeni Prensligi’nin üzerine sefere çıktı. Balat’tan dönen Maraş Emiri de bu sefere iştirak etmişti. Kilikya Ermenilerinin üzerine yürüyen sultan Köside²³ yolundan sınırı geçip Ceyhan vadisi boyunca ilerledi. Çinçin²⁴ ve Haçin²⁵ kaleleri şiddetli bir kuşatma ile Selçukluların eline geçti. Kilikya Ermeni Prensligi’ne bağlı Maraş, Adana ve Kayseri üçgeni arasındaki şehirlerde ve kalelerde kendilerine “Baron” denilen birçok Ermeni asilzadesi yaşamaktaydı. Çinçin ve Haçin kalelerinin alınmasıyla bazı Ermeni baronları Türklere esir düştüler.

¹⁹Koca , s 24 .

²⁰ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.286; Koca, s.41

²¹ **Balat**: Halep ile Antakya arasında Ortaçağların önemli yerleşim merkezlerinden biridir. İçinden Karasu geçmekte olan Balat bu gün harabe haldedir.Bkz.E.Honigman; **Bizans’ın Doğu Sınırı**, s.126.

²² Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.313; Koca, s.41

²³ **Kösi-dere**: Andırın kazası hudutları içinde bir yerdir.

²⁴ **Çinçin**: Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan bu kaleyi I.İzzeddin Keykavus fethetti. Daha sonra Ermenilerin eline geçen Çinçin’i I.Alaeddin Keykubat tarafından onlardan tekrar aldı.. İbn Bibi eserinde Alaeddin Keykubat’ın Çinçin kalesini fethini manzum şekilde anlatmaktadır.Bkzz. İbn Bibi, C.I, 346.Yaptığımız alan araştırması neticesinde Çinçin kalesi’nin bugün K.Maraş’a bağlı Andırın’ın Geben ile Göksun’un Değirmendere kasabaları arasında, yöre halkının Çinçin boğazı olarak andırdıkları yerdeki kale kalıntılarının bulunduğu mevki olduğunu tahmin ediyoruz.

²⁵ **Haçin**: Bugünkü Adana’nın Saimbeyli ilçesi.

XIII. Yüzyılda Maraş

Selçuklular ile Ermeniler arasında en şiddetli çatışma Geben²⁶ Kalesi önünde vuku'a geldi. Sultan, Ermenileri ağır bir yenilgiye uğrattı ve Geben fethedildi. Bu zafer sonrası Ermeni prensi Selçuklulara bağlı kalacağına dair yemin etti.²⁷

Maraş Emiri Nusreteddin Hasan Bey, 1218 yılında Sultanla beraber Halep üzerine yapılan sefere katıldı. Melikü'z-Zahir'in ölümü ve taht kavgaları sebebiyle Suriye karışmıştı. Sultan, Eyyubilerden Samsad hakimi Efdal'i Halep hükümdarlığına tayin etmek istiyordu. O da, buna karşılık Selçuklulara bağlı kalacak, Urfa ve Harran bölgesi de Selçuklulara bırakılacaktı. Sultan, Maraş Emiri'nin kuvvetlerine güvenerek Halep'e doğru yola çıktı. Nusreteddin Hasan Bey'e gönderdiği fermanda eski askerlerin, piyade, süvari ve ücretlilerin toplanmasını, silah ve mancınıkların hazırlanmasını emretti.²⁸ İbn Bibi'nin ifadesine göre, Maraş'ta önemli ölçüde Selçuklu askeri ve mühimmatı bulunmaktaydı. Sultan, Yabanlu²⁹-Elbistan üzerinden Akçaderbend geçidinden ilerleyerek Eyyubi topraklarına girdi. Maraş Emiri, büyük bir ordu, çok sayıda eşya ve teçhizatla sultan huzuruna gelince o, bu durumdan çok memnun olarak ona sevgi ve ilgi gösterdi.³⁰

Selçuklu ordusu Merzuban³¹ ve Raban³² kalelerini aldı. Raban kalesini Nusreteddin Hasan Bey'in damadına verdi. Oradan İlerleyerek Tel-Başir³³ kalesini kuşattı. 10 gün süren bu kuşatmaya rağmen kale alınamadı. Sultan, kaledekilerin geçim kaynağı olan çevredeki ağaçları kestirmeye başlayınca direnenler teslim olmaya karar verdiler. Böylece fethedilen bu kalenin sübaşılığı ve yöneticiliği Nusreteddin Hasan Bey'in kardeşine verildi.³⁴ Görüldüğü gibi Raban ve Tel-Başir gibi iki önemli yerleşim merkezinin Maraş Emirliği'ne dahil edilmesi sultanın Nusreteddin Hasan Bey'e itimadını ve güvenini gösterir. Ayrıca sultan, Maraş emirliği'ni de güçlendirmek istemiştir. Tel- Başir kalesinin

²⁶ **Geben:** K.Maraş'ın Andırın ile Göksun arasında bugün kasaba olan tarihi bir yerleşim merkezidir. Kilikya Ermeni Prensleri, herhangi bir saldırıyla karşılaştıkları zaman buraya çekilirler ve hazinelerini burada saklarlardı. Bkzz. "Geben", **İ.A.**, C.4, s.761-762.

²⁷ İbn Bibi,C.I, s.180-184, Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye** , s.314-315, Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, s.35, Clude Cahen, **Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler** (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s.132, Koca, s.42-43

²⁸ İbn-i Bibi,C.I, s.204

²⁹ **Yabanlu:** Kayseri-Pınarbaşı arasında Pazarören kasabası yakınında Ortaçağda Milletlerarası fuar niteliğindeki Pazar yeri. Bkzz. Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, İstanbul 1985, s.69

³⁰ İbn-i Bibi,C.I, s.205

³¹ **Merzuban:**Ortaçağ'da Kefr Zaman ,Barzaman, veya Marzban şekillerinde geçen ve bugünkü Gaziantep'in Yavuzeli İlçesi. Aynı zamanda yakınından geçen Merzuban çayı da Fırat'ın kollarından biridir.Bkz: Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi(1118-1146), TTK Yayınları, Ankara 1987, s.111, 471 nolu dipnot.

³² **Raban:** Bugünkü Gaziantep'in Araban ilçesi.

³³ **Tel-Başir:** Arapça müjde tepesi anlamına gelmektedir. Fırat nehrinin batısında ve Rumkale'nin kuzeyinde ve bugün Adıyaman hudutlarında eski Samsat'a yakın tarihi bir yer. Bkz:Urfalı Mateos Tarihi,Dipnotları hazırlayan Ed. Dulaurier'in notu, s193,219 nolu dipnot, Ernest Honigman, Tel-Başir, **İA**, CXII, s.145-147.

³⁴ İbn-i Bibi,C.I, s.207.

komutanı Bedrettin Dildirim'e de sulh yolu ile kaleyi teslim ettiği için Huni³⁵ ikta olarak verildi.³⁶

Sultan İzzeddin Keykavus'la Samsad Eyyubi hükümdarı Melikü'l-Efdal arasında daha önce yapılan anlaşmayla alınan Merzuban, Raban ve Tel-başir kaleleri, Melikü'l-Efdal'e verilecekti. Ancak bu kalelerin Nusreteddin Hasan Bey'in oğlu ve damadına verilmesi iki tarafın arasını açtı. Melikü'l-Efdal sultanla yaptığı ittifaktan ayrılarak, Melikü'l-Eşref ile işbirliği yaptı. Bu arada Halep Eyyubi hükümdarı Melikü'l-Aziz'in atabeyi Şihabeddin Tuğrul da sultana karşı Dımaşk Eyyubi hükümdarı Melikü'l-Eşref'tan yardım istemişti.³⁷

Halep'e doğru ilerleyen Selçuklu ordusunun bir öncü birliğinin Melikü'l-Eşref tarafından yenilgiye uğratılması ve Selçuklulara karşı birleşen Eyyubi Meliklerinin durumunu öğrenen sultan geri çekilmek zorunda kaldı. Eyyubiler Selçukluların aleyhine bir plan hazırlayarak, sultanın adamlarının gizlice kendileriyle işbirliği yaptığına dair bir şayia yaydılar. Hatta düzenlenen sahte bir mektubun Selçuklu sultanının eline geçmesi sağlandı. Selçuklu ordusunun geri çekilmesi üzerine Melikü'l-Eşref karşı saldırıya geçerek daha önce Selçukluların eline geçmiş olan Raban ve Tel-Başer kalelerini geri aldı. Sultan daha önce Nusreteddin Hasan Bey'in damadını Raban kalesine, kardeşini de Tel-Başer kalesi komutanlıklarına atamıştı. Eyyubilerin bu kalelere saldırısı üzerine bu iki komutan, savunma yapmadan şehirlerini teslim ederek geri çekilmeye başladılar. Bunun üzerine yukarıda bahsedilen düzmece mektuba inanan Sultan gazaba gelerek Elbistan'da başta bu iki komutan olmak üzere birçok Selçuklu ümerasını katletti. Sultan, en sevdiği komutanının kardeşini ve damadını asmaktan hiç çekinmemiştir.³⁸ Sultan İzzeddin Keykavus, Raban ve Tel-Başer kalelerini Eyyubilere teslim eden Nusreteddin Hasan Bey'in damadı ve kardeşini idam ettirdiği gibi bir çok ileri gelen komutanı da bir kulübeye hapsederek onları diri diri yaktırdı. Bu yaktırılan komutanların isimleri daha önce bahsedilen mektupta yazılıydı. Sultan bu mektubun sahte olduğunu anlayınca duruma çok üzülmüş ve bu komutanlar için bir mescit yaptırmış ve buna da Yanmışlar Mescidi denmiştir.³⁹ Bu olaydan sonra da Nusreteddin Hasan Bey'in Maraş emirliğine devam ettiğini görmekteyiz.

Nusreteddin Hasan Bey, İzzeddin Keykavus'un ölümü üzerine yerine geçen kardeşi I. Alaaddin Keykubat zamanında Maraş Emiri görevine devam etti. Sultan, ümerasına karşı giriştiği kıyım hareketinde Nusreteddin Hasan Bey'i ayrı tutmuş ve ona şimdilik dokunmamıştır.

1225 tarihinde Kilikya Ermenilerinin Suriye-Anadolu kervan yollarını tehdit etmeleri ve Müslüman tüccarlara tecavüzü üzerine, Selçuklu ordusu iki koldan

³⁵ **Huni**: Afşin yakınlarındaki bugünkü Artaş köyüdür.Yakın zamanlara kadar Huni olarak anılmaya devam etmiştir. İçinde tarihi bir kale kalıntısı bulunmaktadır. Köylüler bunun höyük olduğunu söylemektedirler.1277 de Memluk sultanı Baybars Moğollarla burada savaşmıştır.Daha geniş bilgi için Bkz; Yinanç, Elbistan, **İA**, s.223

³⁶ İbn-i Bibi,C.I, s.206.

³⁷ Faruk Sümer, "Keykavus I", **DİA**, C.25, s.353.

³⁸ İbn-i Bibi,C.I, s.213.

³⁹ Koca , s.59.

XIII. Yüzyılda Maraş

saldırıya geçti. Bir kol Silifke üzerinden hareket ederken, diğerkol da Maraş tarafından Ceyhan nehri vadisi yoluyla Kilikya'ya girdi. Daha önce fethedilen Çinçin kalesi yeniden alındı ve daha birçok yer de Selçuklu kuvvetlerinin eline geçti.⁴⁰ Bu sefer sırasında otuza yakın Ermeni kalesi Selçukluların eline geçti. Daha önce olduğu gibi Maraş emirinin kuvvetleri de bu sefere katılmıştır.

1228 yılında Alaeddin Keykubat, Mengücekoğulları Beyliği'nin Şebinkarahisar kolunun emiri olan Melik Muzafferiddin'in hakimiyetine son vererek, ona Maraş bölgesinde bulunan İbn Bibi'nin Ashab- i Kehf ve Dakyanus'un Makamı olarak belirttiği Erbisus'u (Afşin= Efsus kasabası), Rumman⁴¹ (Hurman) Kalesi ve Nahrikali⁴²'yi mülkiyet ve Kırşehir'i de iktâ olarak vermiştir.⁴³

Nusreteddin Hasan Bey, 1234 yılında Alaeddin Keykubat'ın ülkesine saldıran Eyyubiler'e karşı çıktığı sefere de iştirak etmişti. Alaeddin Keykubat'ın 1230'da Doğu Anadolu Bölgesini istilaya kalkışan ve Eyyubilerin elinde bulunan Ahlat'ı alarak yakıp yıkan Harzemşahlar hükümdarı Celaleddin Harzemşah'a karşı Eyyubilerle birlikte Yassıcemen'de bir zafer kazandı. Harzemşahlar'dan alınan Ahlat Eyyubiler'e geri verildi. Ancak Harzemşahların kuşatması ve işgali döneminde harabe hale gelen bu şehir Eyyubiler tarafından ihmal edilince, şehrin ileri gelenlerinin de isteği üzerine Selçuklular burayı topraklarına kattılar.⁴⁴ Bu durum üzerine Eyyubilerle Selçukluların arası açıldı.

Mısır Eyyubi Sultanı Kamil ve Dımaşk Eyyubi Meliki Eşref'in önderliğinde 16 Eyyubi meliki Anadolu Selçuklu topraklarına saldırmaya karar verdiler. Bu meliklerden dördü Melik Kamilin kardeşi , diğerleri de akrabaları idi.İbnü'l-Verdi tarihinde Selçuklulara karşı yürüyen Eyyubi Meliklerinin isimlerini de kaydetmektedir. Bunlar Haleb, Antep, Hama , Birecik, Caber, Samsat, Meyyafarikin, Humus, Dımaşk, Kerek vesaire Eyyubilerin elinde olan şehirlerin hükümdarlarıydı.⁴⁵ Bu amaçla Melik Kamil Kahire'den Dımaşk'a geldi. Burada gerekli hazırlıkları yapmaları ve Selçukluların üzerine yürümeleri için akrabası olan Eyyubi meliklerine emir verdi. Dımaşk'tan hareket eden Eyyubi ordusunun konakladığı yerde, her melik için 16 çadır kurulmaktaydı. Böyle bir şey daha önce görülmemiştir ki Müellif Makrizi bu ittifakın “ şimdiye kadar Müslüman bir hükümdar için böyle asker toplanmadı”⁴⁶ diyerek hayretini

⁴⁰ İbn Bibi, C.I, S.346-347, Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.345

⁴¹ **Rumman**: Afşin yakınlarında bir kalenin adıdır. 1277'de Baybars ile Moğollar arasında çatışmalara sahne olmuş ve Sultanın Kayseri'den Suriye dönüşü sırasında ele geçirilerek yakıtılmış ve halkı da esir alınmıştır.Günümüz de heybetli şekilde varlığı devam etmektedir.Bkz. Sümer, **Yabanlu Pazarı**, S.75, 31 nolu dipnot.

⁴² **Nahrikali**: Elbistan'ın kuzeyinde Ceyhan nehrine karışan bugünkü Nergele adını taşıyan çayın yanındaki yerleşim merkezi. Bkzz. M. Halil, Yınanç, “Elbistan”, **İ.A.**, C.VI, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1993. s.227.

⁴³ İbn Bibi, C. I, s.370.

⁴⁴Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.377, Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, TTK Yayını, Ankara 1993, s.178-179.

⁴⁵ İbnü'l-Verdi,C.II, s.156

⁴⁶ Makrizi, **Kitabü's-Süluk**, (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I, Kısım I, Kahire 1934, s.248

belirtmiştir. Melik Kamil, Selçuklu Türkiye'sini alarak bütün meliklere taksim etmeyi vaat ediyordu.

100 bin kişilik Eyyubi ordusu Haleb- Antep- Elbistan- Kayseri kervan yolunun geçtiği Maraş'ın doğusunda bulunan Akçaderbend'den Anadolu'ya girmeye karar verdiler. Eyyubi kuvvetleri Fırat nehrinin bir kolu olan Göksu nehrini geçerek Akçaderbend'e doğru ilerlediler. Alaeddin Keykubat ise Kemaleddin Kamyar komutasında merkez kuvvetlerinin derhal harekete geçirilerek geçitlerin tutulmasını emretti.⁴⁷ Kendisi de ümerası ve ordusunu toplayarak harekete geçti. Selçuklu ordusu Akçaderbend geçidini ve diğer vadileri kapatarak geçilmez hale getirdi. Buraya gelen Eyyubi ordusu çok sert bir direnişle karşılaştı. Ayrıca bölgenin dağlık ve yerleşim yerlerinden uzak olması ve savaşın uzaması Eyyubi ordusunda yiyecek sıkıntısına neden oldu. Geri püskürtülen Melik Kamil ve Akrabalarının ordusu bölgede diğer geçitlerden Duzah-dere ve Bafnik⁴⁸ yolunu takip etmeyi denedilerse de buraları da tutan Selçuklu ordusunun direnişi karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Geri çekilen Eyyubi ordusu, Hisn-ı Mansur ve Besni istikametine çekildi. Buradan Harput üzerinden tekrar Anadolu'ya girmeyi denedilerse de başarılı olamadılar.⁴⁹

Alaeddin Keykubat, bu sırada uzun yıllardan beri Maraş emiri olan ve Selçuklu ümerasının en deneyimlilerinden biri olan Nusreteddin Hasan Bey'in elinden Pertus kalesini alarak sonra da onu sebebi belli olmayan bir olaydan dolayı idam ettirdi. Sultanın Nusreteddin Hasan Bey'i katletmesinin sebebi kesin olarak bilinmemekle beraber, böyle nüfuzlu bir komutandan kurtulmak amacıyla onu ortadan kaldırdığı düşünülebilir.⁵⁰ Çünkü Alaeddin Keykubat, babasının ölümü üzerine ağabeyi I. İzzeddin Keykavus'la giriştiği saltanat mücadelesinde, başta Nusreteddin Hasan Bey olmak üzere birçok ümeranın muhalefeti yüzünden mücadeleyi kaybederek hapse atılmıştı. Alaeddin Keykubat 1220'de tahta çıktıktan sonra, kendisinin karşısında olan birçok Selçuklu ümerasını ortadan kaldırmış, ancak Nusreteddin Hasan Bey'e dokunmamıştı.

2. Nusreteddin Hasan Bey'in Oğulları Dönemi(1234-1258)

1234 yılında Nusreteddin Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra, Alaeddin Keykubat onun beyliğine son vermeyerek, Maraş Emirliği'ne oğlu Muzaffereddin'i getirdi. Muzaffereddin 1241 yılına kadar Maraş Emirliği görevinde bulundu. Onun ölümünden sonra Maraş emirliğine kardeşi İmadeddin getirildi. Onların zamanlarında Maraş bölgesinde iki önemli olay cerayan etti. Bunlardan biri Baba İshak isyanı diğeri ise Maraş ve Elbistan arasında yaşayan Ağaçeri Türkmenlerinin ayaklanmasıdır.

⁴⁷ İbn Bibi, C II, 435.

⁴⁸ **Bafnik ve Duzah dere** , İki mevkii de Nurhak'tan Elbistan'a doru devam eden ve Akçaderbend'e paralel uzanan geçitlerdir. Duzah- dere yörede Tuzak dere olarak bilinmektedir.

⁴⁹ İbn Bibi, C II, s.437, Makrızı, C.I, Kısım I, s.247-249, İbn-i Tagriberdi, C.VI, s.251; Atalay, s.40.

⁵⁰ Yinanç, Maraş Emirleri, S.7(84), s.91.

Baba İshak Ayaklanması

1234-1241 yılları arasında Maraş Emirliğini yürüten Muzaffereddin zamanında 1240'da Maraş ve civarında Baba İshak isyanı sebebiyle birçok karışıklıklar olmuştur.⁵¹ Bu isyana Maraş bölgesinde konar göçer Türkmen boyları da iştirak ettiler.⁵² Moğol istilası sırasında Harzemşahlar Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu'ya göç eden Baba İlyas el-Horasani adlı Türkmen şeyhi Amasya'ya gelip yerleşmiştir. Onun daha önceki hayatı hakkında hiç bilgi yoktur. Onun müritlerinden Baba İshak adlı Türkmen lideri 1240 yılında Samsat, Tel-Başer ve Maraş civarında etrafına topladığı kalabalık kitlelerle ayaklandı. Baba İshak'ın propaganda faaliyet sahası iki ana kola ayrılmaktadır; Baba İshak'ın zaviyesinin bulunduğu Amasya ilini içine alan Orta Anadolu (Tokat, Sivas, Çorum ve çevresi) ile Maraş, Kefersud, Malatya ve Elbistan çevresini içine alan Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Kaynaklar Baba İshak'ın Maraş ve Elbistan'da gizli faaliyetlerde bulunduğu konusunda müttetiklerdir.⁵³

İsyanın çıkmasının birçok sebepleri bulunmaktadır. İsyanın yayıldığı bölgelerde yoğun bir Türkmen nüfusu bulunuyordu. İsyanın liderleri bazı yerel inançları ve eski Türk Şamanizm'ini de kullanarak, İsmaililik mezhebiyle de karışık bir fikir ortaya çıkarmışlardı. İslamî bir görüntü altında eski Türk inançlarının tesiri altında kalan Baba İshak büyük bir isyanın başlatıcısı olmuştur. Bu bakımdan Babai ayaklanması, Türkmenler arasında ilk dinsel nitelikli hareket ve tarikat özelliğini taşımaktadır.⁵⁴

1237 yılında babasını zehirleyerek tahtı elde eden sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, sonradan bütün yetkilerini Sadeddin Köpek adlı vezirine devretmiştir. Genç yaşta sultan tecrübesizdi ve vaktinin çoğunu eğlenceyle geçiriyor, devlet işleri ve halkın sorunları ile pek alakadar olmuyordu. Vezir Sadeddin Köpek ise büyük bir hırs içinde saltanatı ele geçirmek amacıyla sultana karşı bir suikast hazırladığı içindeydi. Bu durumun ortaya çıkması üzerine sultan onu öldürtmüştü. Devletin tepesindeki bu gelişmeler ve zaten Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in idaresinden memnun olmayan kitlelerden başta Türkmenler olmak üzere Ahilerin de bu isyana katılmalarına neden olmuştur. Sultan kendisinin idaresinden memnun olmayan Ahi Evren ve taraftarları ile Baba İlyas'ı tutuklamıştı. Selçuklu ülkesinde hüküm süren bu siyasi, iktisadi ve içtimai düzensizlikler, isyancıların işlerini büyük ölçüde kolaylaştırmış ve etkileri uzun süre devam edecek olan Babai isyanını ortaya çıkarmıştır. Ülkenin içerisinde bulunduğu bu durumdan kurtulmasının tek çaresinin Baba İlyas'ın eliyle olacağı inancı da yerleşmişti.⁵⁵ Anadolu Selçuklu Devleti bu isyan çıktığı sırada iktisadi sıkıntı ile karşılaşmış, bilhassa büyük şehirlerde birtakım işsiz ve serseriler asayiş tehdit ediyorlardı. İktisadi ve ticari yönden gelişmiş şehirlerde

⁵¹ Yinanç, Maraş Emirleri ,S.7(84) , s.94; Turan, s.311; Faruk Sümer, **Ashabü'l-Kehf**, İstanbul 1989, s.43.

⁵² Yinanç, Maraş Emirleri, S.7(84), s.94.

⁵³ Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, Dergah Yayınları, İstanbul 1996, s.113-125.

⁵⁴ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.421.

⁵⁵ Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu**, Damla Matbacılık Yay, Konya1991, s.84, Ocak, **Babailer İsyanı**, s.105.

çalışan zümre bu durum sebebiyle büyük sıkıntı içinde idi. Bu kitleler, fityan ve ahilik gibi mesleki münasebetler vasıtasıyla örgütlü hale gelmişlerdi. Bir yandan Baba İshak ayaklanması diğer yandan da şehirde asayiş ve huzuru bozan bu zümreler Selçuklu Devletini derinden sarsmaktaydı.⁵⁶

Baba İshak ayaklanmasının gerçek liderinin Baba İshak değil de Baba İlyas olduğu bugün artık bilinen bir gerçektir.⁵⁷ Dönemin bazı kaynaklarında isyanın liderinin Baba İshak olarak geçmesine rağmen bazı kaynaklarda da Baba İshak iki farklı kişi olarak gösterilmektedir.⁵⁸ Ancak isyanın yürütücüsü ve komutanı Baba İshak'tır. İbni Bibi'nin ifadesine göre Baba İshak adamlarından birini Maraş'a göndererek isyanın başlaması için gerekli emirleri vermiştir.⁵⁹ Bu konu ile ilgili son dönemde yapılan önemli çalışmalara bakarak Babai ayaklanmasının lideri ile yürütücüsünün farklı kişiler olduğu aydınlanmıştır.⁶⁰

Maraş bölgesinde Baba İshak'ın propagandası oldukça etkili olmuş ve birçok Türkmen bu ayaklanmaya katılmıştır. Selçukluların Babailerle ilk mücadelesi Maraş bölgesinde oldu. Baba İshak, yaşadığı Adıyaman (Hısn-ı Mansur) yakınlarındaki Kefersud bölgesindeki Türkmenleri silahlandırdıktan sonra etrafı ele geçirerek isyanı başlattı. Kısa süre içinde Adıyaman, Gerger ve Kahta'yı ele geçirdi . Buradan Malatya üzerine yürüdü⁶¹ .

İsyancılar önlerine çıkan bütün kuvvetleri yenip her tarafı zapt ederek ilerliyorlardı. Selçuklu Devletinin Malatya valisi Muzafferredin Alişir topladığı kuvvetlerle Babailere karşı çıktı; ancak ağır bir yenilgiye uğrayarak Malatya'ya kaçtı.⁶² Bu arada Maraş bölgesinde de isyan yayılmıştı; Samsat, Kefersud, Antep gibi yerlerde toplanan isyancılar, Maraş bölgesindeki yandaşları ile birleşerek Amasya'da bulunan Baba İlyas'ın yanına gitmek istiyorlardı. Maraş ve bilhassa Elbistan yöresindeki Türkmenlerin de isyana katılımıyla Babailer önemli bir güç haline geldiler. Malatya valisi Alişir ikinci kez asker toplayarak Babailerin üzerine yürüdü. Bu defa Babailerle Selçuklu kuvvetleri Elbistan'da karşılaştılar. Bu çarpışmada Selçuklu kuvvetleri bir kez daha mağlup oldu.⁶³

Babailer gönderilen Selçuklu kuvvetlerini arka arkaya mağlup ederek Amasya ve Tokat'a kadar ilerlemişlerdi. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Babailerin üzerine komutanlarından Mübarezeddin Armağanşah'ı Amasya Sübaşılığına getirerek

⁵⁶ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi** , C.I, Cem yay, İstanbul 1977, s. 69.

⁵⁷ Gregory Abu'l-Farac (**Bar Hebraeus**), **Abu'l-Farac Tarihi**, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C.II, s.539, 540

⁵⁸ Ahmet b Mahmut, **Selçuk-Name**, C. II ,(Haz: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s.153

⁵⁹ İbni Bibi,C. II, S.50

⁶⁰ Babai İsyanının lideri Baba İlyas ve yürütücüsü Baba İshak'la ilgili geniş bilgi için Bkz : Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, Dergah Yayınları, Ankara 1996, s. 87-94

⁶¹ Ahmet Yaşar Ocak, Baba İshak, **DİA**, C.IV.İstanbul,1991,s.369

⁶² İbni Bibi,C. II, s.51

⁶³ Babailerle Selçukluların Malatya Valisi Alişir'in nerede savaştıkları kesin belli olmamakla birlikte Elbistan'ın Alişir olarak bilinen Ceyhan nehri kenarındaki aynı adı taşıyan köy ve dağ civarında olduğunu tahmin ediyoruz. Alişir dağ ve köyü vali Alişir ve Germiyan aşiretinin hatırasını bugün hala taşımaktadır.Bkz.Ernest Honigman, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (terc.Fikret İltan),İstanbul Üniversitesi Yay.İstanbul 1970.85.

XIII. Yüzyılda Maraş

isyanı bastırmakla görevlendirdi. Baba İlyas Selçuklularla mücadeleyi müridi Baba İshak'a bırakmıştı. Amasya önünde, Mübarezeddin Armağanşah Babailerle karşılaşarak onlara ilk mağlubiyeti tattırdı. İsyanın lideri Baba İlyas Amasya kalesine sığınmıştı. Burada yakalanarak idam edildi. Böylece Babailerin manevi lideri ortadan kaldırılmış oluyordu. Liderinin öldürülmesine engel olamayan Baba İshak ve adamları Amasya'da Mübarezeddin Armağanşah yönetimindeki Selçuklu kuvvetlerini mağlup ederek, intikam alma duyguları ile sultanın bulunduğu Konya'ya doğru ilerlemeye karar verdiler. Amasya'daki bu çatışmada Mübarezeddin Armağanşah Babailer tarafından öldürülmüştü. Baba İshak ve adamları, kadınları, çocukları, hayvan sürüleri ve bütün ağırlıkları ile Kayseri üzerinden Kırşehir'in kuzeydoğusunda bulunan Malya ovasına gelmişlerdi. Burada kendilerini takip eden Selçuklu kuvvetleri ile karşılaştılar. Sultanın ordusunda ücretli Frank askerleri de bulunuyordu. Ordunun komutanlığını ise Emir Necmeddin yapıyordu. Ücretli Zırhlı Frank askerlerinin ön saflarda yer aldığı Selçuklu ordusunun saldırısı karşısında, ölüm kalım mücadelesi vermelerine rağmen Babailer mağlup edildiler. Bu çarpışmada Baba İshak hayatını kaybetti. Babailerin kadınları ve çocukları hariç büyük çoğunluğu kılıçtan geçirilirken çok azı kaçabildi. Kaçanlar ülkenin uç noktalarına yayılarak izlerini kaybettirdiler.⁶⁴ Makrızı, bu savaşta Babailerden 4000 kişinin öldürüldüğünü zikretmektedir.⁶⁵

Babailerin ayaklanması sona ermesine rağmen onun izleri ve etkileri Anadolu'da daha sonraları da devam etmiştir. Bu ayaklanmanın akabinde Maraş ve Elbistan'da görülen Ağaçeri Türkmenlerinin isyanı ile Babailerin ilişkisinin olup olmadığı kesin belli olmamakla birlikte pek çok benzer özelliklerin olduğu da dikkat çekmektedir. Zira Babai ayaklanmasının bastırılmasından sonra isyan eden Ağaçeri Türkmenlerinin yaşadıkları alanlar daha önceden Babailerin etki alanında bulunmakta idi. Babailerin ayaklanmaları Maraş bölgesinde oldukça etkili olmuş ve Maraş'taki Selçuklu emirliği zayıflamıştır.

Ağaçeri Ayaklanması

XIII. Yüzyılda Maraş bölgesinde ortaya çıkan önemli olaylardan biri de Ağaçeri Türkmenlerinin isyanıdır. Maraş ve etrafında yaşayan Türkmenlerin önemli kısmını Ağaç-eriler oluşturmaktaydı. Arap, İran ve Hıristiyan kaynaklarında Ağaçerilerin Türkmen asıllı oldukları açıkça belirtilir.⁶⁶

Ağaçeri Türkmenlerinin Anadolu'ya ne zaman ve nasıl geldikleri şu ana kadar tam olarak açıklanamamıştır. Onların Anadolu'ya Selçuklu Türklerinden önce gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Eskiçağda bilhassa Hunlar zamanında Yunan kaynaklarında Agathir ve Agatzir şeklinde geçen topluluğun Ağaçeriler olduğu ileri sürülmektedir. Selçuklu dönemi öncesi Anadolu'da onların varlığı görülmektedir. İdil boyunda oturan ve Hunlar tarafından yönetilen Akatzir topluluğunun orman kavmi olarak tanındığı ve Attila'nın oğlunun idaresi altında

⁶⁴ Turan, s.420-427. Ahmet Yaşar Ocak, Baba İlyas, Baba İshak, **DİA**, C.IV. İstanbul 1991s.368-369

⁶⁵ Makrızı, C.I, Kısım I, s.307.

⁶⁶ Faruk Sümer, "Ağaçeriler", **TDVİA**, C.I, s.460.

oldukları belirtilmektedir.⁶⁷ Milattan sonra VI. Yüzyılda Tabaristan ve Cürcan mıntıkalarında Ağaçeri , Çöl (Arapça :sul) ve Yazar Türklerinin yaşadıkları görölmektedir. Bu Türk topluluklarının buralara hangi tarihte geldikleri belli değildir. Ancak söz konusu yüzyılda Sasani Kırsası Anüşirevân tarafından bunların bir kısmı Azerbaycan mıntıkasına göç ettirilmiştir.⁶⁸ Ağaçeri Türkleri Azerbaycan'dan Anadolu'ya Selçuklu Türklerinin fetih hareketlerinden önce gelmiş olmalıdırlar. M.H.Yinanç'ın belirttiğine göre Reşididdin Cami'üt-Tevarih adlı eserinde Ağaçerilerin Oğuz Han'a tabi olan Türkmen guruplarından olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁹

İbni Bibiye göre; Ağaçerilerin Anadolu'da yaşadıkları yerlerin başında Maraş ova ve ormanları gelmekte ve buralardan başlayarak Anadolu'nun diğer bazı yerlerine bilhassa Çukurova'ya ve Suriye taraflarına yayılarak yerleşmişlerdir. Bu bölgelerde yol kesme, adam öldürme ve kervan soyma gibi olaylara karışmışlardır.⁷⁰ Kerimmüddin Mahmud-ı Aksarayı, İlhanlılar tarafından Anadolu Selçuklu vezirliğine getirilen Şemseddin Ahmet Lakuşi ile birlikte Ağaçeri adlı bir kişiden bahsetmektedir. Lakuşi ve Ağaçeri Anadolu'da debtebe içinde yaşamış ve servet biriktirmeye çalışarak halkın meseleleri ile ilgilenmemişlerdir. Lakuşinin azledilmesinden sonra Ağaçeri de yeni vezir tarafından sevilmediği için görevi sona ermiş ve geri dönmüştür.⁷¹ Müellifin ifadelerinden Ağaçeri adlı şahsın Vezir Lakuşi ile birlikte İran'dan Anadolu'ya geldiği anlaşılmaktadır. Faruk Sümer, bunların; Elbistan-Maraş arasındaki dağlık ve ormanlık bölgede yaşadıklarını ve Babai isyanına katılan Türkmenlerin kalıntıları olduğunu belirtir. Bugün de Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yaşayan "Tahtacı Türkmenleri"nin Ağaçerilerin kalıntıları olduğu ileri sürölmektedir.⁷²

Claude Cahen ise ormanlarla kaplı Toroslar'da Ağaçerilerin ormancılıkla uğraştıklarını söylemektedir. Aynı yazar kaynak göstermeden Ağaçerilerin Oğuzlarla pek bağlantılarının bulunmadığını hatta onların bir kısmının da Türk olmadığını belirterek, Moğol istilası öncesi Antakya ve Halep'in kuzeyinde görölen Suriye Türkmenleri adı verilen guruplarla aynı topluluk olduğunu da kaydetmektedir. Claude Cahen ismini vermediği Suriyeli muasır bir kaynağa göre de Ağaçerilerin Şehir ve kalelerde yaşamadıklarını ve hayvancılıkla uğraşan ilkel bir topluluk olduğunu da belirtmektedir.⁷³ Ancak Cahen'nin Ağaçerilerin Türk yada Türkmen olmadığına dair fikri sadece kendisine aittir ve bu görüşü destekleyen başka araştırmacı bulunmamaktadır. Ağaçeri Türkmenleri Sultan Rükneddin Süleyman Şah'ın 1202'de Gürcistan seferine iştirak etmişlerdi.

⁶⁷ İbn Bibi, C.II , 'Tükçe'ye çeviren Mürsel Öztürk'ün dipnotu,s.144.

⁶⁸ Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara 1998, s.3

⁶⁹ Yinanç, Maraş emirleri,7(83), s. 94.

⁷⁰ İbn Bibi, s.143, 144.

⁷¹ Aksarayı, s.244-247.

⁷² Sümer, "Ağaçeriler", s.460, Ali Selçuk, **Tahtacılar**, Yeditepe Yayınlar, İstanbul,2004, s.27-33

⁷³ Claude Cahen, s. 152,154,155,268.

XIII. Yüzyılda Maraş

Elbistan Meliki olarak bulunan sultanın kardeşi Mugiseddin Tuğrul Şah Ağaçeri askerleri ile birlikte bu sefere katılmışlardır.⁷⁴

1241 yılında Muzaffereddin'in ölümü üzerine Maraş Emirliği'ne Nusreteddin Hasan Bey'in diğer oğlu İmadeddin atanmıştır.⁷⁵ İmadeddin'in Maraş hakimliği 1258 yılına kadar devam etmiştir. 1243 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in komuta ettiği Selçuklu ordusu, Anadolu'yu istilaya kalkan Baycu Noyan'ın yönetimindeki Moğol ordusu ile Köseadağ'da karşılaştı. Selçukluların yenilgisi ile sonuçlanan bu savaştan sonra Anadolu'da, Moğol idaresinin güçlenmesi, arkasından Ağaçerilerin isyanları ve Ermenilerin Maraş'a saldırıları vali İmadeddin'i zor durumda bırakmıştı. 1254 yılından itibaren Ağaçeri Türkmenleri, yaşadıkları bölgeden geçen iki önemli kervan yolunu vurmaya başladılar. Bu yollardan biri Suriye ile ticaretin yapıldığı Kayseri-Elbistan-Halep yolu idi. Bu yolun diğer bir alternatifi de Kayseri-Göksun-Maraş üzerinden Halep'e gitmekteydi. İkinci yol ise Suriye, El-cezire ve Iraklı tüccarların geldiği ve Sivas'a ulaştıkları, Sivas-Malatya yolu idi. Bu yol Sivas'tan Kayseri'ye uzanmaktaydı. Bütün bu kervan yolları üzerinde İran'dan, Arabistan'dan ve Avrupa'dan gelen tacirlerin toplandığı, Milletlerarası bir fuar niteliğinde olan ve 40 gün süren Yabanlu Pazarı bulunmaktaydı.⁷⁶

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan II. İzzeddin Keykavus, Ağaçerilerin isyanını bastırmak üzere harekete geçti. Zaten Maraş valisi İmadeddin de devamlı başkent Konya'ya başvurarak yardım istiyordu. Bu amaçla sultan meselenin önemi sebebiyle Kayseri'den Konya'ya çağırıldığı veziri kadı İzzeddin, beylerbeyi Şemsedin Yavtaş ve diğer Selçuklu beyleri ile birlikte Ağaçerilerin üzerine ordusunu harekete geçirmek üzere Konya ovasında hazırlıklara başladı. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Konya'dan hareket eden Selçuklu ordusu Elbistan'a doğru ilerleyerek Ağaçerilerin üzerine yürüdü. Ancak bu sırada İran Moğollarının lideri Boycu Noyan'ın Konya'ya doğru yola çıktığı ve Erzincan'a ulaştığı haberi duyuldu. Bunun üzerine sultan, Elbistan'daki Ağaçeriler üzerine yürüyen orduyu geri çağırarak zorunda kaldı ve Moğol saldırısını durdurma yollarını aramaya başladı. Ancak Selçuklular bu istilayı önleyemeyerek bir kez daha Moğollara mağlup oldular. Boycu Noyan'ın bu istilası, Anadolu Selçuklularını iyice yıpratmış gibi ülkede ki asayiş de bozdu. İyice serbest kalan Ağaçeriler soygun ve saldırılarını artırdılar.⁷⁷

Sultan II. İzzeddin Keykavus Moğolların önünden kaçarak Bizans'a sığınmıştı. Bunun üzerine Moğollar Anadolu tahtını Sultanın kardeşi IV. Kılıç Arslan'a verdiler. Ancak Baycu Noyan'ın Hülagü tarafından Bağdat üzerine yapılan sefere çağırılması üzerine Anadolu'ya tekrar dönen II. İzzeddin Keykavus tahtını tekrar elde etti.⁷⁸ Sultan tahtına döndükten sonra Ağaçerilerin

⁷⁴ Yinanç, Maraş emirleri,7(83), s. 94, 2 nolu dipnot.

⁷⁵ Yinanç, Maraş Emirleri , 7(84), s.94

⁷⁶ Faruk Sümer , **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul 1985,s.4

⁷⁷ Mustafa Akdağ, C.I, s.374, Sümer, Ağaçeriler, s 461

⁷⁸ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.485,486

üzerine yürümeye karar verdi. Bu arada Maraş Emiri'nin yeniden yardım talepleri de Konya'ya gelmişti. Başiboş şekilde hareket eden Ağaçeri Türkmenleri Maraş, Malatya, Hısn-ı Mansur (Adıyaman) ve Elbistan çevresinde bir çok yağma ve çapulculuk yapıyorlardı. Ağaçeriler bu saldırılarında Hısn-ı Mansur'un bir köyünden 45 bin koyun ve 7 bin sığır çalmışlardı. Bunun üzerine II.İzzeddin Keykavus en önemli komutanlarından Ali Bahadır'ı Ağaçerilerin üzerine gönderdi. Ağaçeriler Malatya şehrini devamlı tehdit altında tutmaktaydılar. Bir yandan Ali Bahadır'ın kuvvetleri, diğer yandan da Maraş Emiri İmadeddin'in askerleri Ağaçerileri yurtlarında kıştırarak ağır bir yenilgiye uğrattıkları gibi, liderleri Cuti Bey'i de yakalayarak Malatya'daki Minşar kalesine hapsettiler. Bu başarı ile Anadolu'da asayiş yeniden sağlandı ve ticaret yolları tekrar denetim altına alındı.⁷⁹

Sultan İzzeddin Keykavus ve kardeşi IV. Kılıç Arslan arasındaki taht mücadelesinde Kılıç Arslan tarafını tutan Baycu Noyan, 1258'de Bağdat seferine katılınca kadar Anadolu'da kalarak, onun saltanatını sağlamlaştırmaya çalıştı. Baycu Noyan bu amaçla Orta Anadolu'da Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Maraş ve Malatya mıntıklarında dolaşarak Kılıç Arslan'ın hakimiyetini tanımayanlarla mücadele etti. Baycu, yanında Engürek Noyan da olduğu halde Elbistan yöresine saldırarak 7 bin kişiyi katletti ve bir çok kişi de esir edilerek Malatya tarafına doğru götürüldü.⁸⁰ Kaynaklarda saldırıya maruz kalan bu topluluk hakkında bilgi verilmemesine rağmen bunların yörede isyan halinde olan Ağaçeri Türkmenleri olduğu muhakkaktır.⁸¹ Moğolların Ağaçeriler üzerine yaptıkları bu ilk saldırıydı. Bu arada Kilikya Ermenileri de Maraş'a saldırmaya başladılar. Maraş emirliğinde bulunan vali İmadeddin, Sultana başvurarak yardım talebinde bulundu. Ancak valinin feryatlarına kulak asan olmamıştı. İmadeddin Kilikya Ermenilerinin saldırılarına tek başına karşı koyamayacağından, bölgenin onların eline geçmesini önlemek için Suriye Eyyubi Meliki Nasır Selahaddin Yusuf'a başvurarak hakimiyeti altında bulunan bütün şehirleri kendisine teslim edeceğini bildirdi. Ancak Eyyubi meliki başka meselelerle uğraştığını ileri sürerek bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Maraş valisi İmadeddin bölgeyi terk ederek Anadolu içlerine çekildi. Maraş'a saldıran Ermeniler 1258 yılında şehri ele geçirdiler. Ermeniler Maraş'tan başka Merzuban, Raban, Behisni ve Dersbak gibi şehirleri de Moğolların yardımıyla ele geçirdiler.⁸²

Maraş-Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Ağaçeriler ise 1261-62 yıllarında Moğolların ikinci kez saldırısına uğradılar. Bu saldırının sebebi diğer Türkmenler gibi Ağaçerilerin de Moğollara karşı II. İzzeddin Keykavus tarafını tutup, onlara karşı direnmeleri idi. Hülagü tarafından gönderilen 20 bin kişilik Moğol ordusu Ağaçerileri ağır bir yenilgiye uğrattı. Onlardan bir çoğu öldürüldü

⁷⁹ Abu'l-Farac, C.II, s.563, 564; Yinanç, s.94, Osman Turan , **Doğu Anadolu Türk devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993 , s.230.

⁸⁰ Abu'l- Farac, C.II,s.564.

⁸¹ Faruk Sümer , *Anadolu'da Moğollar*, s.32.

⁸²M.H.Yinanç,Maraş Emirler, 7(84), s.97, E. Honigman, Maraş, **İA**, s.315. Mehlika Aktok Kaşgarlı, **Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi**, Ankara 1990, s.75

XIII. Yüzyılda Maraş

ve bir kısmı da esir alındı. Bu mağlubiyetten sonra Ağaçerilerin kurtulanları Suriye'ye doğru göç etmek zorunda kaldılar. Ancak bu yenilgi ve türlü zorluklarla karşı karşıya kalmalarına rağmen sonraki dönemlerde onların varlıklarını devam ettirdiklerini görmekteyiz. XIV.Yüzyılın ikinci yarısında Ağaçerilerin Sis ve Sivas'da karışıklıklar çıkardıkları görülmektedir. Daha sonraları ise Ağaçerilerin bölgede bulunan Dulkadir Türkmenleri tarafından etkisiz hale getirilmiş oldukları düşünülebilir.⁸³ Maraş'ta kalanları da daha sonra kurulan Dulkadirli Beyliği'ne katıldılar. Bunlardan bir kısmının ise Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen devletlerinin hizmetine girerek İran'a doğru çekildiklerini görmekteyiz. Ağaçeri Türkmenlerinin 1350'lerden sonra doğuya doğru çekilen topluluğunun başlarında Hasan bey bulunuyordu. Hasan beyin annesi Karakoyunlu Kara Mehmet'in kız kardeşi Tatar hatun idi. ⁸⁴

XV.yüzyılda Karakoyunlular'la İran'a göçen Ağaçeri Türkmenleri'nin bazılarının isimleri kaynaklarda sık olarak geçmektedir; Karakoyunlu İskender Mirza'nın emirleri arasında Ağaçerilerin ileri gelenlerinden Hüseyin ve Sulan beylerin⁸⁵ yanı sıra İskender Mirza'nın adamlarından Ağaçeri Ali Bey'in adı da geçiyor. Ali Bey Akkoyunlular'a karşı Karakoyunlular'ın yanında savaflara katılmış ve Karakoyunlular'ın yenilmesi ile esir düşmüş ve Akkoyunlular tarafından serbest bırakılmıştır. Ali Bey bir süre sonra da Uzun Hasan'nın hizmetine girmiştir. Bu Ağaçeri beylerinden başka Cihanşah Mirza ile oğlu Hasan Ali'nin emirlerinden Ağaçeri Hacı Hasan ve Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel'in emirlerinden Dündar Ağaçeri de bulunmaktaydı.⁸⁶

İran'da hakimiyeti ele geçiren diğer bir Türk devleti olan Safevi kaynaklarında Ağaçeri Türkmenleri hakkında bilgi verilmemektedir. Ancak XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait Osmanlı Tebriz tahrir defterinde Ağaçeri adında bir köye rastlanmaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında İran'ın Fars eyaletinde görülen Ağaçerilerin bin çadırılık bir topluluk oldukları , Çağatay ve Keştil adlı obalarının bulunduğu ve zengin oymaklardan sayıldıkları görülmektedir. XX. yüzyılın başlarında ise Ağaçerilerin İranda varlıklarını sürdürdükleri ve iki bin çadırdan ibaret oldukları ve Kuhigiluye'de yaşadıklarını Avşar, Beydilli ve Tilki adlı obalarının olduğu belirtilmektedir.⁸⁷

3. 1258-1298 Yılları arasında Maraş

Yukarıda da işaret edildiği gibi 1258 yılında Maraş'ı Ermeniler işgal etti. Bu tarihten 1298 yılına kadar Maraş ve civarı Kilikya Ermeni Prenslığıne bağlı şekilde idare edildi. Yaklaşık kırk yıl devam eden Ermeni işgali döneminde Maraş, bölgedeki bazı şehirlerle birlikte zaman zaman Mısır Memluk Türklerinin eline geçti. Ancak bu durum uzun süre kalıcı olmadı ve Ermeniler yeniden Maraş'ı aldılar.

⁸³ Sümer,Ağaçeriler ,s.461.Sümer, Anadolu'da Moğollar, s.46.

⁸⁴ Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbekiriyye**, (Çev. M.Öztürk),Kültür Bakanlığı Yayınları.Ankara 2001,s.37.

⁸⁵ Ebu Bekr-i Tihrani s.97.

⁸⁶ Ebu Bekr-i Tihrani, s.122,147,265,329.

⁸⁷ Sümer, Ağaçeriler, s.461.

Moğolların Anadolu'yu istilası üzerine, Kilikya Ermeni Prensi Hetum, önce kardeşi Simpat'ı Moğol Hanı Güyük'e göndererek bağlılığını bildirdi. Moğollar tarafından tanınan Ermeniler, Çukurova yöresindeki bir çok kalenin kendilerine verileceğine dair onlardan söz aldılar. Kardeşi Simpat'ın Moğollar tarafından iyi karşılanması üzerine Hetum bu defa bizzat kendisi, 1253'te Güyük Han'ın halefi Mengü Kağan'ın huzuruna giderek onunla görüştü.⁸⁸ Bu görüşmede önceki verilen imtiyazlar yenilendi ve Moğolların Ortadoğu'da yapacakları seferlere Ermeniler de onlarla birlikte hareket edeceklerdir. İran Moğollarının başına atanan Hülagu ile de aynı sıcak ilişkileri kuran Hetum onu Türkiye topraklarına birlikte saldırmaya davet ediyordu. Anadolu'nun ikinci kez Moğol istilasına uğramasından sonra Selçuklu Devletinin iyice zayıflaması ve Maraş'taki valinin burayı terki üzerine şehri işgal eden Hetum buranın kendisinin olmasını da Hülagu'ya onaylattı.⁸⁹ Memluk sultanı Zahir Baybars, Kilikya Ermenilerin üzerine de birçok sefer düzenlemiş ve bu arada Maraş'ı da birkaç kez ele geçirmiştir. Onun halefleri de Haçlılara, Moğollara ve Ermenilere karşı sayısız seferler gerçekleştirerek, Suriye Güneydoğu Anadolu ve Çukurova yöresinde Memluk hakimiyetini gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Ancak bölge 1298 yılına kadar aralıklarla Ermeniler tarafından işgal altında tutuldu.⁹⁰ Maraş ve çevresinin bu savaşlarda bir çok kez tahribata uğradığına görmekteyiz.

1265 yılında Memluk kuvvetleri Kilikya Ermenilerinin üzerine bir sefer gerçekleştirdi. Sultan Baybars Dımaşk'a geldiğinde, Hama meliki Mansur ile Sis üzerine bir saldırı yapılmasını görüştü. Seyfeddin Kalavun, İzzeddin Yügan er-Rügni (semmü'l mevt : zehirlendiği için bu şekilde bahsediliyor) birlikte hareket ederek Antakya'nın kuzeyinde Dersbak⁹¹ Kalesine girdiler. Buradan Amanos Dağlarındaki geçitten Çukurovaya giren Memluk ordusu Ermenilerin elinde bulunan birçok yeri ele geçirdi. Hatta Memluk kuvvetleri Ermeni Prensi Hetum'un(1226- 1270) oğlu Leon (Lifon)'u ve onun oğlunu da esir etti. Leon'un bir kardeşi öldürüldü. Hammus (Hummayis)⁹² kalesinin sahibi olan diğer bir amcası kont Asitil de mağlup edildi. Ermeni ileri gelenlerinden bir çokları da öldürüldü. Memluk ordusu Kürencil, Sarventikar⁹³, Tel-Hamdun ve Nehrican'a⁹⁴ saldırdı. Oralardan el- Amudayn⁹⁵ denilen kale yakınlarında bir gurup Moğol askeri ile karşılaştılar. Onları yenen Memluk kuvvetleri Sis'e

⁸⁸ Abu'l- Faraç, C.II, s.555,556.

⁸⁹ Yinanç, Maraş Emirleri, 7(84), s.98.

⁹⁰ Makrızı, C.I, Kısım II, s.551, 552, 839; Bedreddin Mahmut Ayni, **İkdü'l-Cuman, Asr Selatin el-Memalik**, (Neşr.M.M.Emin), C.I, Kahire 1987, s.422, 423.

⁹¹ **Dersbak**:Kırıkhan'ın kuzeyinde Gündüzlünün güney batısında Alaybeylinin kuzeyinde Ceylanlının güneyinde olup bu gün bir köydür ve Terbizek olarak anılmaktadır.Bkz. Faruk Sümer, Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar, **Tarih Araştırmalar Dergisi**, S.I, Ankara 1963, s.10.

⁹²**Hammus(Hummayis)**: Ceyhan yakınlarında kale.Bkz. Ayni, Neşredeninin dipnotu.C .I, s.423, Dipnot 1

⁹³ **Sarventikar**:Anavarza'nın Güneydoğusunda, Amanos dağları yamacında bir kale. Bkz Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), TTK Yay ,Ankara 1987, s.112 dipnot 475.

⁹⁴ **Nehrican**: Bugünkü Ceyhan kazası olmalı.

⁹⁵ **El- Amudayn**: Çukurova yöresinde bir kale adıdır. Bkz. Ayni, Neşredeninin dipnotu.C .I, s.423, Dipnot 1

XIII. Yüzyılda Maraş

yöneldiler. Memluk ordusu bu sefer sırasında Ermenilere büyük kayıplar verdirdi. Bir çok esir ve ganimet ele geçirildi. Ermeni Prensinin oğlu ve diğer esirler Şam'a getirildi. Dımaşk şehrinde, kazanılan zafer büyük törenlerle kutlandı.⁹⁶ Ermeni prensi Hetum, Memlukler'in eline esir düşen oğlunu kurtarmak için Moğollardan yardım istedi. Bu arada daha önce Moğolların elinde esir olan Memluk komutanı Sungur el- Aşkar adlı bir komutan bulunuyordu. Moğollar bu komutan ile Hetum'un oğlunu kurtarabileceğini ona söylediler. Hetum Moğolların önerisini, Memluklere bildirince, onlar bu teklifi kabul ettiler. Böylece iki esir karşılıklı olarak değiştirildi. Bu çatışmalar sırasında Ermenilerden alınan Behisni Kalesi tekrar onlara bırakıldı. Çünkü Moğolların elinden esir olan ve Ermenilerin devreye girmesiyle kurtarılan, Memluk komutanı Sungur el- Aşkar, Ermenilerin ricası üzerine Behisni kalesinin onlara bırakılmasını Memluk sultanından istedi. Sultan da bunu kabul etti.⁹⁷

1271 yılında Moğollar, Memlukler'in elinde bulunan Antep şehrine saldırarak kuşattılar. Buradan ilerleyen Moğollar Halep yakınlarındaki Harim'e yöneldiler. Moğolların başında Samagar Noyan bulunmaktaydı. Bunun üzerine Suriye'deki Memluk yetkilileri Mısır'a haber göndererek yardım talebinde bulundular. Haberci, Mısır'a ulaşınca, emir Bedreddin Beyseri eş- Şemsi bu iş için görevlendirildi. O gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra 3 bin askerle, Moğollarla savaşmak için Dımaşk'a ulaştı. Moğollara ise Harim ve el- Merüc'ü kuşatmışlardı. Yardıma gelen Hama naibi ve askerlerinin geçikmesi üzerine bir çok kişi Moğollar tarafından katledildi. Moğolların Dımaşk'a kadar saldırı ihtimali üzerine halk korkmaya başladı. Memluk sultanı Baybars da Moğollara karşı gerekli mücadele yapmak için Suriye'ye gelmişti. Sultan bütün adamlarının Halep'te toplanması emrini verdi. Bunun üzerine Suriye şehirlerinde bulunan bütün Memluk komutanları askerleriyle gelerek Halep'te sultanla buluştular. Sultan her taraftan toplanan komutanları, askerleriyle Moğolların üzerine gönderdi. Alaeddin Taybars el-Veziri ve İsa b.Mehna Maraş ve Harran civarına gönderildiler. Onlar bu şehirlerde bulunan Moğollar'ın büyük çoğunluğunu katlettiler. Gerçekten öldürülen Moğol askerinin sayısı çok fazlaydı. Sultan bu sırada Memlukler'e karşı hareket halinde bulunan Haçlılarla uğraşmaya karar verdiği için Moğollara karşı başlattığı askeri harekete son verdi. Çünkü Suriye sahillerinde bulunan Haçlı kontlukları Memlukler'e karşı saldırıya geçmişlerdi.⁹⁸

1273 yılının Temmuz ayında Halep emiri Hüsameddin el- Ayıntabi Ermenilerin elinde bulunan Göynük Kalesini fethetmemur edildi. Hades⁹⁹

⁹⁶ Bedreddin Mahmut Ayni, C. I, s. 422-425

⁹⁷ Makrizi, C. I, Kısım .II, s.578-579 , Yinanç,Maraş Emirleri, 7(84), 98

⁹⁸ Baybars el-Mansuri , **Zubdetü'l -Fikre Fi Tarihi'l - Hicre** , (Neşr: D.S.Richard), Beyrut 1998, s.133. Bedreddin Mahmut Ayni, C.II, s.91-92 Makrizi, CI,s.600.

⁹⁹ **Hades**: Ortaçağ'da Araplarla Bizanslar arasında bir çok kez çatışmalara sahne olan yerin adıdır.Adata, Hadata, Hadesü'l- Hamra, Darbü'l- Hades , Darbü's- Selame ve Göynük olarak bilinir . Arapça'da Hadesü'l- Hamra (Kırmızı Hades) denmiştir. Hadesü'l-Hamra denilmesi ile ilgili iki rivayet var.1. Buranın toprağı kırmızı renktedir.2. Ermeniler bu şehre Göynük demektedirler..Bu gün Hades'in harabeleri Pazarcık ilçesi hudutlarında İnekli Göl yakınında ve Göynük olarak adlandırılan yerdedir. Yaklaşık 650 yıl önce yıkılan şehrin sur kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.Emevi, Abbasi ve Hamdaniler zamanında stratejik ehemmiyetini sürdüren Hades

olarak bilinen Göynük şehrinde bulunan Ermeniler buradan geçen tüccarlara saldırıp mallarını yağmaladıkları gibi Halep ile Anadolu arasında bağlantıyı sağlayan ve bu civarda bulunan kervan yolundan geçişi de engelliyorlardı. Memlukler Ermeni prensine durumu bildirdikleri halde bir netice alınamamıştı. 1273 yılının Temmuz ayının ortalarında Memluk ordusu Göynük'e gelerek burayı kuşatarak zabta etti. Burada bulunan Ermenilerin büyük çoğunluğu esir edildi.¹⁰⁰

1274 yılında Memlukler'in Halep naibi emiri Hüsameddin el- Ayintabi askerleri ile Klikya Ermenilerinin merkezi Sis ve diğer şehirlerine ve Maraş'a saldırdılar. Maraş şehrinin kapıları zorlandı, fakat alınamadı. Bu mücadelede Arap ümerasından ben-i Kilab kabilesi liderlerinden Reb'a b. Ez- Zahir b. Ganem Maraş yakınlarından geçen Ceyhan nehrinde boğularak ölmüştür.¹⁰¹

Elbistan Savaşı

13. Yüzyılda Maraş bölgesinde Meydana gelen önemli olaylardan biri de şüphesiz Memluklerle Moğollar arasında cerayan eden Elbistan savaşıdır. 1243 Köseadağ Yenilgisi ile Moğollara tabi olan Anadolu Selçuklu Devleti idarecileri zaman zaman Moğolların baskılarından bunalarak kurtuluş çareleri aramışlardır. Fakat Selçuklu idarecileri bu teşebbüslerinden bir netice elde edemedikleri gibi daha da Moğolara bağılıkları artmıştır. Anadolu'da Moğollara karşı en önemli direnişi Sultan II. İzzeddin Keykavus (1246-1262)başlatmıştır.Ancak İzzeddin Keykavus Moğollarla mücadelesinde başarılı olamamış ve ülkeyi terk ederek Bizans'a sığınmıştır. Bizans'ın Moğollarla işbirliği içinde olması sebebiyle onu hapsedtiklerini görüyoruz. Altınordu Hükümdarı Berke Han gönderdiği kuvvetlerle sultanı kurtararak Suğdak'a getirtti.

Sultan İzzeddin Keykavus'a rakip olan kardeşi IV. Kılıçarslan'ı destekleyen ve onun veziri olan Süleyman Muineddin Pervane¹⁰² uzun yıllar bu görevde kalarak Anadolu Selçuklu Devletini idare etmiştir. Pervane Anadolu'da tek söz sahibi olmayı hedefleyerek, bunun için de önüne çıkan her türlü engeli bertaraf etmek istiyordu. Karşısına çıkan engelleri ortadan kaldırmak için Pervane bir çok entrikalar çeviriyordu. O, 1266 yılında IV.Kılıç Arslan'ı boğdurarak öldürdü ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i sultan yaptı. Bu sultanı istediği gibi idare eden Pervane Moğolların da Anadolu'da en güvendiği adamlardan biri oldu. Anadolu'da hakimiyeti kendi uhdesine almaya çalışan Pervane, bu amacına ulaşmak için Mısır Memluk Sultanı Baybars'la irtibat kurarak Moğollara karşı

şehri Maraş büyüklüğünde idi. 950'li yıllarda Bizanslar tarafından tahrip edilen Hades'i Hamdani Hükümdarı Seyfüddevele fethederek(M.954) burayı yeniden imar etti. Bu yüzden devrin büyük kaside yazarı İbn Mütenebbi, yazdığı şiirle Seyfüddevele'yi övmüştür. Bkz:Hades, **İA**, C.V/I, s.42, Honigman, s.85, Şerefüddin Yaltkaya, İbn Şeddat Tarihi Tercümesi'nin II. Cildinin 85. sahifesinin 5. dipnotu.

¹⁰⁰en- Nüveyri, C.XXX, S.336 , Baybars el-Mansuri, s.139, Bedreddin Mahmut Ayni , C.II, S.118,119, Yinanç, Maraş Emirleri ,**TTEM** ,7(84),s. 99

¹⁰¹ Baybars el-Mansuri, s.144, Makrizi, C.I, Kısım II, s.615-616, Bedreddin Mahmut Ayni, C.II , 131, M.H. Yinanç,Maraş Emirleri, 7(84), s.99

¹⁰² Süleyman Muineddin Pervane'nin dönemi ve hayatı ile ilgili Bkz. Nejat Kaymaz, Pervane Muinüddin Süleyman, Ankara 1970.

XIII. Yüzyılda Maraş

onu Anadolu'ya çağırıldı. Zira bu sıralarda Moğollar ve Haçlılar'a karşı İslam dünyasının savunucusu olarak yıldızı parlayan Baybars da ısrarlı davetler üzerine Anadolu'yu Moğol idaresinden kurtarmak için sefere karar verdi. Süleyman Muineddin Pervane bir taraftan Baybars'la bağlantı kurmaya çalışırken, diğer yandan da gizli bir şekilde Moğol ordusu ile birleşerek Mısır ordusuna karşı hareket etme çabası içindeydi.¹⁰³

Dönemin müellifi İbn Bibi Moğollar'ın ve Selçuklu ordusuna komutanlık yapan Pervane'nin birleşerek Mısır ordusuna karşı koyma hazırlıklarını teferruatlı şekilde anlatmaktadır. Buna göre Moğol ve Selçuklu kuvvetleri, Mısırlıların Çukurova ve Suriye taraflarından Anadolu'ya girdikleri haberi alınınca Moğol komutanları Tudavun Noyan, Tuku Ağa ve Pervane komutasında Kayseri'de toplanarak buradan Binboğa (Horon) dağlarına ulaşarak burada mola verdiler. Burada iken alınan habere göre Mısır ordusu bir gün sonra Elbistan ovasına ulaşacağı haberi geldi. Müellif Moğollarla Memlukler'in savaşını Manzum şekilde anlatmaktadır.¹⁰⁴Memluk ordusunun bu sefere çıkışı ve Elbistan ovasına gelişini Memluk Sultanın yanında bulunan ve onun inşa divanının başında olan Kadı İbn Abdü'z-zahir anlatmaktadır.¹⁰⁵ Budan nakiller yapan İbn Şeddat ve diğer bir çok İslam tarihçisi de Elbistan savaşından bahsetmektedirler.Buna göre Baybars ve Mısır ordusu 26 şubat 1277 tarihinde Kahireden hareket ederek Dımaşk'a 15 Mart 1277'de ulaştı. Buradan hareket ederek Haleb'e doğru ilerledi. 6 Nisan Çarşamba günü Haleb'e ulaştı. Haleb'de bir gün kalan Memluk ordusu Perşembe günü Haleb'in kuzeyinde bulunan Heylan Köyüne geldi.¹⁰⁶Buradan ilerleyen Memluk ordusu Ayıntab'a(Antep) ve daha sonrada Dülük'e gelir ve oradan da Mercü'l- Dibac'a ¹⁰⁷hareket etti. Daha sonra Memluk ordusu Hades'ül – Hamra olarak bilinen Göynük'e ulaştı. Göynük'den kalkarak Göksu¹⁰⁸ nehri üzerinden geçen Memluk ordusu Akçaderbend'e ulaştı. İbn Abdüzzahir bu yolculuğun çok çetin geçtiğini ve askerlerin büyük sıkıntılara maruz kaldığını haber vermektedir.¹⁰⁹Sultan Baybars artık Moğollara iyice yaklaşmış olduğu için ordusunu savaşa hazırlayarak öncü birlikler çıkardı. Öncü birliklerin başında bulunan Sungur el-Aşkar ileri gönderildi. Memlukler'in öncü birliği 14 Nisan Çarşamba günü 3000 kişilik Moğol öncü birliğinin başında bulunan Kirey ile karşılaştı. Moğol öncü birliği mağlup edilelerek bir kısmı öldürüldü ve geri kalanları da esir edildi.

¹⁰³ Kazım Yaşar Koprıman, "Baybars" I, **DİA**, C.V, s.222

¹⁰⁴ İbn Bibi, C.II, s.186-196.

¹⁰⁵ Faruk Sümer Yabanlu Pazarı kitabında İbn Abdü'z- Zahir'in notlarını Kalkaşandi'nin Kitabı Subhu'l- Aşa adlı eserinden alarak hem Arapçasını aynen yayınlamış hem de Türkçe'ye çevirmiştir.Bkz.Yabanlu Pazar,s.107-132.

¹⁰⁶ İbn şeddat **Baybars Tarihi**, C.II,(Türkçe Terc;Şerefüddin Yaltkaya),TTK Yay, İstanbul 1941, s.84.

¹⁰⁷ **Mercü'l- Dibac** İpek Çayırı anlamına gelen bu yerin Pazarlık Ovasında bulunduğu veya Yukarı Pazarlık olduğu ileri sürülmektedir. Bkz. Sümer, **Yabanlu Pazarı**, 64.

¹⁰⁸ **Göksu Nehri**: Arapça kaynaklarda Nehrü'l- Ezrak olarak geçen bu nehir Engizek dağının kuzeyinde bulunan Alishar dağından doğarak Nurhak İlçesinden geçerek Düzbağ kasabasına uğrar ve buradan Besni'nin Şambayat kasabası yakınından ilerleyerek Fırat'a karışır.

¹⁰⁹ Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.67-68.

Moğol ordusunun Memlukler'e ani saldırı ihtimaline karşı sultan Baybars ordusunu ihtiyat içinde tutarak her an saldırıya hazır hale getirdi. Bu ara Selçuklu ve Moğolların asıl kuvvetlerinin Ceyhan nehri yakınına gelmiş olduğu haberi alındı. Memluk ordusu Elbistan yöresindeki Huni kayalıklarının yüksek yerlerine çıkmışlardı. Moğol ordusu ise Zaman (Rumman) ırmağı kıyısında geceyi geçirmişti. Moğolların 10000 den fazla askeri vardı. Ayrıca Selçuklu askerleri ile 1000 civarında da Gürcü askeri bu savaşa Moğolların yanında katılıyordu. Moğollar, Selçuklu ve Gürcülere güvenmedikleri için onları kendilerinden ayırmışlardı.¹¹⁰15 Nisan 1277 tarihinde Sultan Baybars Huni¹¹¹ ovasında Moğol ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Moğolların korktuğu başlarına gelmiş ve Selçuklu ordusu savaşa seyirci kalarak Memlukler'le anlaşma içinde olduğunu göstermişti.Savaş meydanında yaklaşık 7000 Moğol askeri öldürüldü. Bu savaşa katılan Moğol komutanlarından başta Tuda ve Toku olmak üzere bir çokları öldürüldü ve bir kısmı da esir edildi.¹¹²Elbistan'a kadar gelen ve savaşı seyreden Pervane, Selçuklu kuvvetlerini savaşa sokmayarak Kayseri'ye , oradan da sultanı yanına alarak Tokat'a çekildi. Memlukler'e gelince onlar Elbistan'ın Huni ovasında parlak bir zafer kazandılar. Onlar savaş meydanında birkaç komutanlarını kaybetmişlerdi. Savaşa katılmayan Selçuklu ümerasından da bir çok kişi tutsak alındı¹¹³.

Memlukler'in Moğollar karşısında parlak bir zafere kazanmalarına rağmen Anadolu'yu Moğol istilasından kurtaramadılar. Çünkü Selçuklular, Moğollardan korktukları için Baybars'la anlaşma içinde olduklarını gizlemek için Anadolu'da ona yardım etmediler ve karşılamadılar. Bu yüzden de Elbistan zaferinin sonucu alınmadı. Sultan Baybars, Huni'den 16 Nisan tarihinde ayrılarak Kayseri'ye doğru hareket etti. Sultan Rumman adıyla bilinen köyün yanına gelmiştir. İbn Abdüzzahir Kehf Mağarasının buraya yakın olduğunu ve gerçek yerin de orası olduğunu belirtmektedir.¹¹⁴ Memluk ordusu Saruz, Yedioluk , Pınarbaşı ve Karatay Kervansaray'ı üzerinden Kayseri'ye yöneldi. Buradan Kayseri'ye gelen sultan Selçuklu ümerasının burayı terk etmiş olduğunu gördü. Bir süre burada kalan sultan Kayseri'yi terk ederek geldiği yoldan ülkesine dönmeye karar verdi. Sultan Baybars'ın Anadolu'yu terk etmesinin nedeni Pervane'nin huzuruna gelmemesi ve bu sırada Abaka'nın büyük bir ordu ile Anadolu'ya yürümesidir. Selçuklu veziri Pervanenin amacı ise Sultan Baybars ve İlhanlı hükümdarı Abaka'yı karşı karşıya getirerek savaşın neticesine göre hareket etmektir. Onun gerçek amacı Anadolu'da tek söz sahibi kendisinin olmasıydı. Baybars dönüş yolculuğunu geldiği yolun biraz kuzeyinden yaptı. Alaeddin Kervansaray'ı

¹¹⁰ İbn Şeddat, s.85-86, Sümer , **Yabanlu Pazarı**, s.70-71., Ayni, C.II, s .157

¹¹¹ Makrzi, C.I, Kısım II,s.628.

¹¹² Faruk Sümer , "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmalar Dergisi**, I, Ankara, s.42.Runciman, CIII, 295

¹¹³ İbn şeddat **Baybars Tarihi**, C.II,(Türkçe tercüme;Şerefüddin Yaltkaya),İstanbul 1941,s.85-87; Baybars el-Mansuri , **Zubdetü'l -Fikre Fi Tarihi'l - Hicre** , (Neşr: D.S.Richard), Beyrut 1998, s.153-154 , Kerimüddin Mahmud- i Aksarayı, **Müsameretü'l- Ahbar**, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK Yay, Ankara 2000, s.87-88, Sümer , Anadolu'da Moğollar, s.43

¹¹⁴ Sümer **Yabanlu Pazarı**, s.75.

XIII. Yüzyılda Maraş

(Sultan hanı) üzerinden Zamantı Kalesi yakınındaki Meşhur Yabanlu Pazarı'nın olduğu mevkie geldi. Memluk ordusu 30 Nisanda Elbistan'a ulaştı. Elbistan'da bir kez daha savaşın olduğu meydanı gezen Baybars , kendisini karşılayan Elbistan ileri gelenlerine ne kadar Moğol askerinin öldüğünü sordu. Onlar da 6770 kişi olduğunu söylediler. Ancak bu sayıya kaçarken öldürülenler dahil değildi.Baybars ayrıca savaşta ölen Memluk askerlerinin defnedilmelerini emretti.¹¹⁵ Abu'l- Farac ise öldürülen Moğol askerlerinin sayısını 5 000 kişi olarak vermektedir.¹¹⁶

Akçaderbend'e ulaşan Sultan ordunun ağırlıklarını ve savaşta ele geçirilen ganimetleri Emir Bedreddin el- Hazinedar idaresinde öncelikle bu geçitten geçirdi. Sultan iki gün Akçaderbend'de bekledikten sonra (Cumartesi ve Pazar) Pazartesi günü ordusunun tamamını buradan geçirek derbentin öbür tarafındaki kervansarayda mola verdi.¹¹⁷ Burada beklenilmesinin nedeni Moğolların ani bir saldırı ihtimaline karşı önlem almaktı. Buradan hareket eden sultanın yolunu değiştirerek sarp dağlardan ilerlediği kaydedilmektedir. Göksu'ya ulaşan Memluk ordusu burada geceledikten sonra 4 Mayıs tarihinde Göynük yakınına geldi. Memluk sultanı Dımaşk'a, Antep üzerinden değil de Maraş üzerinden gitmeye karar verir. Ovaya inen Memluk ordusu El- Han¹¹⁸ ırmağı yönündeki harap bir durumda bulunan El- Eskerkis ¹¹⁹ adlı kalenin yanında konakladı. Sonra sultan Maraş'a bağlı Börklüce'ye ¹²⁰ve oradan ilerleyerek Çukurova geçitlerinden (Sis) Karasu yönündeki Merri¹²¹'de mola verdi. Buradan hareket eden Memluk ordusu Derbsak karşısına konaklayacaktır. 11 Mayıs 1277'de Memluk ordusu Haleb yakınlarında Anadolu seferine çıkarken konakladığı yer olan Harim'e ulaştı.¹²²

Sultan Baybars Anadolu seferini Maraş üzerinden gerçekleştirmesi ve Moğollarla Elbistan'da karşılaşılması önemlidir. Dolayısıyla kaynakların,

¹¹⁵ İbn Şeddat, 88,89,Makrizi, C.I, Kısım II, S.631-632, Sümer **Yabanlu Pazarı**, 93,94,

¹¹⁶ Abu'l- Farac, s.599.

¹¹⁷ **Zilli Han*** Elbistan yakınında bugün harabeleri bulunan Selçuklu Kervansarayı. Söz konusu Kervansaray 1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde geçmektedir. Buna göre Elbistan Kazası sınırında bulunan Til- Kebir köyünün geliri Kanlı Bel, Göç Gören, Ağce Derbent ve Zilli Han üzerinden geçen tarik-i ammin (halk yolu= kervan yolu) üzerinde olması nedeniyle , Akça Derbent ve Zilli han isimlerindeki derbentleri korumak için avarız bırakılmıştır.Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri** (1563), CII, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara1986, s.511,585 ve Bkz. Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.68.

¹¹⁸ **El- Han Nehri:** Bu gün bu isimde bir nehir yoktur. Kuvvetli ihtimaldir ki Pazarcık yakınlarından geçerek Maraş'ın güneyini katederek Ceyhan nehrinin kolu olan Aksu nehridir. Maraş'ın doğusunda küçük bir çay olan ve yaz aylarında kuruyan Erkenez adlı bir akarsu daha var ama bu geçilmesi güç olmayan bir sudur.

¹¹⁹ **El- Eskerkis:** Bu gün Pazarcık ilçesi hudutlarında iki kale kalıntısı bulunmaktadır. Bunlardan Aksu nehrine en yakın olanı Ulubahçe köyü yakınındaki kale kalıntısı olmalıdır.

¹²⁰ Börklüce: Yeri tespit edilemedi.

¹²¹ **Merri:** Yeri tespit edilemedi.

¹²²İbnü'l- Verdi, CII, s.219, Sümer , Yabanlu Pazarı, 94,95 İbn Şeddat, 89.

Memluk ordusunun geçtiği ve konakladığı mevkiler hakkında bilgiler vermeleri , bu tarihi mekanların isimlerinin günümüze kadar ulaşmasına neden olmuştur.¹²³

Elbistan'da Moğol ordusunun yenildiği ve Selçukluların kendisine ihanet ettiğini öğrenen Abaka hızla Anadolu'ya doğru ilerledi. Bu sırada Mısır ordusu Anadolu'yu terk etmişti. İki yüzlü bir politika izleyen Pervane Abaka'yı karşılamaya çıkmıştı. 1277 yılının Temmuz ayında Anadolu'ya gelen Abaka doğru savaşın cereyan ettiği Elbistan ovasına geldi. Pervane de onun yanında idi. Abaka savaş meydanında Moğol ölümlerinin çokluğunu görünce üzüntüsünden ağlamış ve hiçbir Selçuklu askerinin ölmediğinin farkına varınca hiddetlenerek Pervaneye kızmıştır. Abaka savaş meydanında Baybars'ın işgal ettiği yerleri elindeki topuzunun sapıyla ölçerek onun yanında ne kadar asker olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. Pervane'nin verdiği bilgilere de inanmayarak ona kızmış ve Baybars'la ittifak içinde olduğunu söyleyenlerin sözlerinin doğru olduğuna inanmıştı. Mısır ordusunun sayısını tahmin etmeye çalışan ve ordusunu onların üzerine sevk eden Abaka Göynük'e kadar ulaşan askerlerinin geri dönmesini emretti. Çünkü Suriye üzerine sevk ettiği askerlerinin sayısı 30 bin kişi idi. Bu miktarda asker ile Baybars'la baş edemezdi. Böylece Abaka Elbistan yenilgisinin intikamını Memlukler'den alamadı. Moğol Hükümdarı Abaka Han Huni ovasına kadar gelerek savaş meydanında ki Moğolların ölümlerini görünce hiddetlenerek binlerce insanın öldürülmesini emretti. Öldürülenlerin sayısı 200 bin kişiydi. Bazı rivayetlere göre de Elbistan'dan Kayseri'ye oradan Erzurum'a kadar çiftçi, asker ve ahaliden 500 bin kişi öldürülmüştü. ¹²⁴ Pervane de Abaka tarafından kusurlu bulunarak 1277 yılının Ağustos ayında Aladağ'da öldürüldü.

Elbistan Savaşından sonra Moğollarla Memlukler arasında yapılan önemli çarpışmalardan biri de 1281 yılında Hama ile Humus arasında cereyan etmiştir. Memlukler'in galibiyeti ile sonuçlanan bu savaşın neticesi olarak Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de Memluk hakimiyeti sağlanmıştır.¹²⁵ Bu savaşın Maraş bölgesi ile ilgisine gelince Suriye'ye ilerleyen Moğol Ordusu Elbistan ve Maraş üzerinden geçerek savaş alanına gelmiştir. Savaşın bir çok sebepleri olmakla birlikte hakiki neden iki büyük devletin bir nüfuz mücadelesiydi. Moğollarla Memlukler arasında devam eden savaşlarda Maraş bölgesi ya savaş alanı olmakta ya da orduların geçtiği güzergah oluyordu. Memlukler Birecik ve Rumkale muntıklarında Moğollar ile savaşırken Kilikya Ermenileri de Moğollar ile ittifak yaparak Memlukler'e saldırıyordu. Memlukler'in müttefiki Karamanlılar da Moğol ve Ermenilere karşı Memluk taraftarı olarak bulunuyordu. Karamanlılar ve Memlukler'in Ermenilere sefer yapıp onları cezalandırması üzerine Ermeniler Moğollardan yardım istediler. Ayrıca

¹²³ XV.Yüzyıl Memluk tarihçilerinden ve kendisinden önceki kaynaklardan alıntılar yaparak Baybars ile Moğollar arasındaki savaşı anlatan İbn Tağribirdi bu konuya geniş bir yer ayırmıştır. Ayrıca Müellif eserine savaşı kazanmasından dolayı Baybars'a yazılan uzun bir kasideyi de kaydeder.**Nücum'üz- Zahire**, C.7, s.149-155.

¹²⁴İbn Şeddat ,s.91-94. İbn Kesir, **El- Bidaye ve'n- Nihaye**, (Çev: Mehmet Keskin), C.XIV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995,s.464, Aksarayi, s.89.Makrizi, C.I, Kısım II, S.633.

¹²⁵ Bu savaşla ilgili Bkz Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.574-576

XIII. Yüzyılda Maraş

Kalavun'nun saltanatını kabul etmeyen Memlukler'in ileri gelen ümerasından olan Sunkur el Aşkar, Abaka'yı Memlukler üzerine sefere kışkırtıyordu. Hem Memlukler hem de Moğollar birbirlerine karşı hazırlık halindeydiler. Aslında Moğollar, Memluklere karşı devamlı olarak Ayn-ı Calut ve Elbistan yenilgileri gibi sebeplerden dolayı sürekli fırsat gözeterek intikam duyguları peşindeydiler.

Mısır Sultanı Seyfeddin Kalavun, Moğolların Abaka'nın kardeşi Mengü Timur Komutasında bir orduyu Anadolu'ya gönderdiği haberini aldı. Mengü Timur Kayseri ve Elbistan arasında bir yere gelerek burada karargahını kurmuştu. Çıkarılan Memluk keşif kolu durumu takip ediyor ve peş peşe sultana haber veriyordu. Sabahleyin yola çıkan keşif kolu yoluna devam etti. Bunlar gizlice Moğollara doğru yöneldiler. Memluk keşif kolu Ayıntab'dan keşif için Elbistan'a doğru yöneldi. Memluk Keşif kolu Sahra-i Huni yakınlarında bir gurup Moğol askeri ile karşılaştılar. 1277 yılında Baybars burada Moğolları ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Moğollardan bir gurubun başında bulunan ve otlak ve mera araştırmak için birliğinden ayrılan ve Abaka'nın Emir-i ahuru olan Çoltar Bahadır (Colbar) yakalanarak Dımaşk'ta bulunan sultanın huzuruna getirildi. Sultan onu hoş karşılayarak ona Moğolların askerlerinin durumu konusunda sorular sordu. Çoltar Bahadır Moğol askerlerinin sayısı ve durumları hakkında Memluklere gerekli bilgileri verdi. Buna göre Moğolların askerlerinin ve topluluğunun sayısı 80 bin kişi idi. Moğollar Memluk ülkesine doğru hareket ettiğine dair haberler 1281 yılının Eylül ayına doğru çoğalıyordu. Bu haberlere göre Moğollar askerlerini Sarus'a oradan da Elbistan'a naklettiler. Buradan kalkan Moğollar sakin ve yavaşça Akçaderbend'den geçerek Rahbe tarafına geldiler. İlhanlı hükümdarı Abaka Rahbe'yi Dostlukla Mardin hükümdarından almıştı. Durumu haber alan Memlukler, Moğolların durumunu öğrenmek için keşif kolu çıkardılar. 200 kişilik askeri birlikle Moğolların durumunu araştırmak için yola çıkan Bedreddin Beçka el-Alai vaziyeti sultana haber vermiştir. Anadolu (Rum) tarafından ilerleyen başka bir gurup Moğol askeri de Maraş'a inmişlerdi. Mengü Timur'un komutasında Hama yakınlarında görülen 80 bin kişilik Moğol ordusunun 50 bin Moğol asıllı geri kalanı da Gürcü, Türk, Ermeni, ve Franklardan meydana geliyordu. Sultan Kalavun Ordusunu sürekli savaşa hazır tutmak için askerlerinin savaş elbiselerini giymelerini istemiştir. Daha önceki savaşlar da olduğu gibi Memluk ordusu Hama ile Humus arasında karşıladığı Moğol ordusunu bir kez daha yenmeyi başardılar.¹²⁶ Bu savaşın neticesi olarak Mengü Timur zehirlenerek öldürülmüş olduğu ve Abaka Han'ın da üzüntüsünden öldüğü rivayet edilmektedir.¹²⁷

Sultan Seyfeddin Kalavun zamanında, 1289'un Nisan ayında Kilikya Ermeni prensinin elçisi Trablusşam'da bulunan sultana gelerek, sultanın kendilerine merhamet etmesini ve hoşnut davranmasını istedi. Bunun üzerine sultan Ermeniler'den Maraş ve Behisni'nin teslimini istedi. Bu duruma Ermenilerin itiraz etmeleri üzerine Sultan Naibü's- saltana Hüsameddin Toruntay'ı askerleri ile birlikte Haleb'e gönderdi. Memlukler'in üzerlerine geldiğini gören Ermeniler

¹²⁶; Baybars el-Mansuri , s.194-196

¹²⁷ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.575.

yeni bir elçi göndererek sultana her yıl fazla miktarda hediye göndererek Maraş ve Behisni'nin kendilerinde kalmasını teklif ettiler. Memlukler de bu durumu kabul etmişlerdir.¹²⁸

Seyfeddin Kalavun'un oğlu Eşref Halil b. Kalavun zamanında Memlukler'in Haçlılar ve Ermenilere karşı seferleri devam etmiştir. Sultan Haçlıların elinde bulunan Akka'yı aldıktan sonra Fırat nehrinin batısında olan Rumkale'yi de fethetti. Memlukler'in amacı tüm Güneydoğu Anadolu ve Çukurova bölgesini ele geçirerek bu bölgeye hakim olmaktı. Memlukler nüfuzlarını Adana, Kayseri, Malatya, Harput , Elbistan ve Maraş'a kadar yaymak istiyorlardı. 1292 yılında Ermenilerin elinde bulunan ve onların Katagigosluk Merkezi olan Rumkale Eşref Halil b. Kalavun tarafından fethedildi ve burasının adı Kaletü'l-Müslimin olarak değiştirildi. Bu kalenin fethinden sonra Memlukler burada bir naiblik oluşturarak Fırat nehrinin batısında bulunan ve Ermenilerin elindeki mıntkaları kontrol etmeyi hedeflediler. Bu amaçla Rumkale'yi önemli ölçüde sağlamlaştırarak buraya asker yerleştirdiler. Rumkale stratejik konumu nedeniyle Anadolu'yu işgal altında tutan Moğollar ve onlarla birlikte hareket eden Ermenilerin Suriye'ye yapacakları hücumlara karşı durabilmek için elde tutulması gereken önemli bir yerdı.¹²⁹

Rumkale'nin fethinden sonra ilerlemeye devam eden Memluk ordusu , 1293 yılının Mayıs ayında Behisni, Maraş ve Tel- Hamdun şehirlerini Ermenilerden aldı ve buralara Müslüman ahali yerleştirildi. Bilhassa Müslüman halkın yaşadığı Behisni'nin alınması halkın Ermeni idaresinden kurtulmasına neden olmuştur.¹³⁰ Ancak Ermeniler bir süre sonra Maraş'ı Memlukler'den geri almaya muvaffak oldular. Memluk sultanının ölümü ve yerine küçük yaşta kardeşi Muhammed b. Kalavun'un tahta çıkarılması ve ümera arasında başlayan nüfuz mücadelesi Memlukler'in Maraş bölgesine önem vermemeleri sebebiyle Ermeniler buraları yeniden işgal ettiler.¹³¹

1298 yılına kadar Ermenilerin elinde kalan Maraş şehri bu tarihte Memluk Sultanı Hüsameddin Laçin zamanında yeniden fethedildi. Memluk Sultanı büyük bir ordu ile Ermenilerin üzerine yürüdü. Bu sefere Mısır ve Suriye ümera ve askerlerinin çoğunluğu katıldı. Amik ovasında toplanan Memluk ordusu çeşitli yörelerden Ermenilerin üzerine yürüdü. Hama meliki Melik Mansur ile Emir Alemaddin Sencer ed- Devadari Sis'e , Emir Bedreddin Bektaş el- Fahri, Emir Hüsameddin Laçin Üstaddar, Emir Bahaeddin Kara Arslan Aynzerbe'ye (Anavarza) yürüyerek önlerine çıkan yerleri yağma ve istila ettiler. Memluk ordusu Ermenileri cezalandırdıktan sonra geri dönmüştü. Fakat Sultan bunlara haber göndererek Tel- Hamdun ile Maraş şehirlerinin alınmadan dönülmemesini emretti. Bunun üzerine Memluk ordusu ikinci defa Ermenilerin üzerine yürüdü. Memluk ordusu Tel- Hamdun Kalesini fethetti. Halep Emiri Seyfeddin Tabahi

¹²⁸ İbnü'l- Fırat , **Tarihu İbnü'l- Fırat** , C.8(Neşr.Costi K. Zurayk, Nejla İzzeddin),Beirut Amerikan ÜniversitesiYayını, 1936-1938.s.81.Makrizi, C.I, s.744.

¹²⁹İbn Kesir, s.541,542, İbnü'l- Fırat, C.8 s.136.Ernest Honigman, Rum-kale, İA, C.IX , s.779

¹³⁰ İbn Kesir , C.XIII, s, 548, İbnü'l- Fırat, C.8 s.155 , Bedreddin Mahmut Ayni , C.II,151.Makrizi, C.I s.784, İbn Tagribirdi, C.VIII, s.12, M.H.Yinanç, Besni, İA, C.II, s.571.

¹³¹ İbnü'l- Verdi, CII , s.326, Yinanç, Maraş Emirleri, s.100.

XIII. Yüzyılda Maraş

Haleb askerleri ile Türkmenleri Maraş'a gönderdi. 1298 yılının haziran ayı içinde Maraş fethedildi. Maraş'ın alınmasından sonra bu havalide bulunan Türkmen boylarına ikta edildi.¹³²Maraş şehri 1337 yılında Dulkadir Beyliğinin kuruluşuna kadar Haleb naipliğine bağlı Türkmen beyleri tarafından idare edildi.

4. Bu Dönemde Maraş'ta Yapılan Eserler

XII. Yüzyılın sonlarından XIII. Yüzyılın ortalarına kadar Maraş Hüsameddin Hasan'ın soyundan gelen kişiler tarafından idare edilmiştir. Bu dönemde beş emir Maraş'ta görev yapmıştır. Ancak bunlardan Nusreteddin Hasan Bey haricindekilerin, Maraş ve çevresinde herhangi bir imar faaliyetinde bulunup bulunmadıklarını bilmiyoruz. Nusreteddin Hasan Bey'in uzun süre bu görevde bulunması ve zamanının en güçlü ümeralarından biri olması nedeniyle sürekli saldırı ve tahribatlara uğrayan Maraş'ı ve çevresini yeniden imar ettiği görülür.Nusreteddin Hasan Bey, Eshabü'l-Kehf mağarasının olduğuna inanılan K. Maraş'ın Afşin ilçesinin 7 km kuzeybatısında bulunan yerde bir külliye inşa ettirmiştir. Hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından kutsal mekanlardan biri sayılan Eshabü'l-Kehf mağarasına birçok ziyaretçi gelmekte idi. Bunların ihtiyaçlarının karşılanması ve konaklamalarının sağlanması için burada muazzam binalar inşa ettirmiştir. İnşa edilen binaların devamlılığını sağlamak ve gelen misafirlerin de ihtiyaçlarını temin etmek için de Afşin ilçesinde bugün Atlas Yazısı denilen ovadaki birçok köyün vergi gelirleri de bu vakfa bağışlanmıştır.¹³³ Bu durum yüzlerce yıl devam etmiştir.¹³⁴

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birçok yerinde Yedi Uyurlar denilen bu manevi şahısların 300 yıl civarında uyuyup kaldıklarına inanılan mağaralara rastlanmaktadır. Ancak bunlardan en meşhuru ve kuvvetli ihtimalle olayın olduğu yerin Efsus olduğu belirtilir. Eshabü'l-Kehf mağarasının Efsus'ta olduğunu ifade eden Müslüman tarihçi ve coğrafyacılar şunlardır:

Muhammed İbn İshak (ö.767) Taberi, Zemahşeri (ö. 1144), el-Herevî (ö. 1215), Yakutü'l-Hamevi (ö.1229), İbnü'l-Esir (ö.1234), İbnü'l-Adim (ö. 1260), Zekeriya el-Kazvinî (ö. 1283), İbn Bibi, Kadı Beyzavî (ö.1292), Muhyiddin İbn Abdü'z-Zâhir (ö.1292),İbn Şeddad(ö.1285) Ebu'l-Fidâ (ö. 1331), İbn Kesîr (ö. 1369) ve İbnü'l-Haldun (ö. 1406). Ayrıca XVI. yüzyıl tefsircileri de bu mağaranın Efsus olduğu konusunda birleşirler.¹³⁵ Bu müelliflerden biri de İbn-i İyas'tır.¹³⁶ Yine 14.yüzyıl tarihçilerinden Baybars el- Mansuri (ö.1325) de

¹³² İbn Kesir, C. XIV, s.39 , İbn Tagribirdi, C.VIII., s.73, M. H. Yinanç," Maraş Emirleri",7 (84), s.100,

¹³³ M. H. Yinanç, Maraş Emirleri, 1340, Nr. 7 (84), s.92.

¹³⁴ Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanında da Atlas Yazısı denilen ovadaki köylerin gelirlerinin Ashabü'l- Kehf vakfedilmesi devam etmiştir. 1563 tarihli Maraş Tahrir Defterine bu konu ile ilgili uzun bir bahis geçmektedir. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri** (1563), CII, s.630-639.

¹³⁵ Faruk Sümer, **Ashâbü'l-Kehf**, s. 32-37.

¹³⁶ İbn-i İyas, **Bedâi'z-Zuhur fi'Vakâi'd-Duhur**, (tarihsiz), Kahire, s.208-212.

Baybars'ın Anadolu seferini anlatırken , Ashabü'l Kehf ve er- Rakim 'den bahsederek sultanın buradan geçtiğini söyler.¹³⁷

Bu müelliflerin en meşhurlarından biri olan İbnü'l-Adim 1237-38 yıllarında Haleb Eyyubî Melikinın veziri olarak Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına giderken Efsus'a uğramıştır. İbnü'l-Adim, burayı ziyaret ettiğini ve buradaki eserleri gördüğünü zikretmekte, ayrıca o, Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen yerin burası olduğunu belirtmektedir. İbnü'l-Adim buradaki cami, tekke ve kervansaray gibi kısımlardan oluşan eserlerin de Maraş Sahibi tarafından yapıldığını yazmaktadır.¹³⁸

Nusreteddin Hasan Bey tarafından inşa ettirilen Ashabü'l-Kehf külliyesinin ribâtın (tekke) kitabesinden; Keyhüsrev oğlu Keykavus zamanında İbrahim oğlu Ebu Ali Hasan tarafından 1215 yılı Aralık ayı veya 1216 yılı Ocak ayında tamamlandığı yazılmaktadır.¹³⁹ Hasan Bey'in mescidin kapısı üzerinde de bir kitabesi vardır. Bu kitabe, 1902 yılında mescidin tamiri sırasında duvarın içinde bulunmuş ve yeniden mescidin kapısı üzerine konmuştur. Bu kitabede de Keyhüsrev oğlu Keykubatî devrinde beylerbeyi İbrahim oğlu Nusreteddin Hasan'ın emri üzerine M.1235'te tamamlandığı yazılıdır.¹⁴⁰ Nusreteddin Hasan Bey tarafından yaptırıldığı rivayet edilen medresenin ise kitabesi yoktur. Bu külliyenin esasını cami, zaviye ve medrese meydana getirmektedir. Osmanlı belgelerinde ribat, zaviye manasına gelmektedir. Zaviye, tekke, ribat aynı zamanda misafirhane anlamına gelir. Bundan dolayı mescidin üzerindeki kitabenin başka bir esere ait olduğu sanılmaktadır.

Hasan Bey'in Maraş şehrinden başka Göksun, Dülük, Raban ve Tel-başer'e kadar olan yerlerde hüküm sürdüğü de görülmektedir. Selçuklu döneminde Elbistan genellikle Maraş'tan ayrı şekilde idare edilmiştir. II. Kılıç Arslan Elbistan'ı oğlu Muğiseddin Tuğrul Şah'a vermişti. Bu melik kardeşi II. Rükneddin Süleyman Şah tarafından Saltuklular Beyliğine son verilip Erzurum'un alınmasından sonra buraya nakledilmişti. Bundan sonrada Elbistan doğrudan doğruya merkez Konya'ya bağlanarak buradan gönderilen valiler tarafından idare ediliyordu. Elbistan bölgesinde bir çok Selçuklu dönemine ait eser günümüze kadar intikal etmiştir. Bu eserleri genellikle Elbistan valiliğinde bulunan kişiler inşa etmiştir. Bu yapıların çoğunluğunun Kervansaray olduğunu görüyoruz. Bilhassa halep üzerinden gelen Kervan yolunun

¹³⁷ Baybars el-Mansuri , s.155.

¹³⁸ İbnü'l-Adim, **Bugyetü'l-Taleb fi Târîhi Halep** (Neşr: Seyyal Zekar), C.I, Dârü'l-Fikr, Beyrut (Tarihsiz),s.230-234.

¹³⁹ Bu kitabenin tercümesi: ".....Bu tekkenin yapılmasını, Galip Sultan Ulu Şahinşah (I. İzzeddin Keykavus'un lakabı Sultanü'l-Galip'tir), Milletlerin sahibi, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, dünyanın ve dinin kudreti, fatihler fatihi, Emiri'l mü'mininin burhani, Keyhüsrev oğlu Keykavus zamanında ulu, yüce, bilgili, adil emir ve kumandan, Tanrı'nın yardımına ve rahmetine muhtaç, Sultana mensub İbrahim'in oğlu Ebu Ali Hasan emretti, Bu 612 yılının Ramazan ayında tamamlandı." (Miladi, 1215 Aralık veya 1216 Ocak ayı) Faruk Sümer, **Ashâbü'l-Kehf**, s. 42, 43

¹⁴⁰ Bu kitabe tercümesi: "Bu ribatın inşasını dünya ve dinin yücesi ulu sultan, fatihler fatihi ve Emiri'l Mü'minin'in yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubat devrinde Beylerbegi İbrahim oğlu Nusreteddin Hasan'ın emri üzerine Tanrı ona yardımını güçlendirsün 633 yılında yapıldı." (Miladi, 1235) Faruk Sümer, **Ashâbü'l-Kehf**, s. 44-45.

XIII. Yüzyılda Maraş

Akçaderbend Elbistan üzerinden Kayseri ve Sivas'a uzanması ve bölgede ticari faaliyetlerin yoğun olması bu yapıların inşa edilmesinde etkili olmuştur.

Elbistan'daki Selçuklu yapıları şunlardır: Elbistan Uluğ Camii¹⁴¹, Çavlı Han¹⁴², Akçaderbend ağzındaki Han¹⁴³ ve Candar Gazi Türbesi.¹⁴⁴ Bu eserlerden başka Maraş ve Elbistan yöresinde askeri amaçla kullanılan kalelerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bu kaleler bölgenin engebeli olması sebebiyle geçitlerin güzergahlarında bulunan tepeler üzerine inşa edilmiştir. Bu yapıların çoğunluğunun Roma ve Bizans dönemlerinde de mevcut olduğu görülür. Sonraki dönemlerde de bilhassa Haçlılar, Ermeniler ve Selçuklular tarafından da kullanılıp tamir edilerek günümüze kadar gelmiştir. Bu gün başta Maraş kalesi olmak üzere bölgede otuzdan fazla kale ve hisar kalıntısına şahit oluyoruz. Bunların çoğunluğu da Andırın kazası hudutlarındadır. Bu bölge Kilikya Ermeni Prenslüğü ile Selçuklular arasında sıklıkla el değiştirmekteydi.

Ancak onun Ashabü'l-Kehf'den başka yerde inşa ettiği bir esere rastlayamıyoruz. Ancak onun bir çok daha eser yaptırdığı kuvvetle ihtimaldir. Uzun yıllar Maraş emirliğinde bulunması ve sevilen bir kişi olmasının nedenleri arasında belki de bu yönü de etkili olmuştur. Nusreteddin Hasan Bey'in Elbistan'ı da idare edip etmediği pek belli olmamakla birlikte onun oğulları döneminde bu yörenin Maraş'a bağlı olduğu görülür. Elbistan yöresinde ortaya çıkan Ağaçeri Türkmenlerinin ayaklanmasını Maraş emiri Muzaffereddin bastırmak istemiş fakat başarılı olamamıştı. Mükrimin Halil Yinanç'ın İslam ansiklopedisine yazdığı Elbistan maddesindeki ifadesine göre bu gün Elbistan da yaşayan Emir Hasan oğulları ailesi Nusreteddin Hasan Bey'in soyundan gelmektedir.¹⁴⁵

Selçuklular döneminde Maraş şehri içinde yapılan eserlerin olup olmadığı belli olmamakla birlikte Dulkadir Beyliği (1337-1515) zamanında yapılan camii, medrese, türbe gibi bir çok eserin Selçuklu mimarisinin özelliklerini taşıdığını görmekteyiz.¹⁴⁶ Belki de bunun sebepleri Maraş'ın XIII. Yüzyıl tarihinin çok büyük karışıklıklar içinde geçmesi nedeniyle bu eserlerin yıkılmış olması muhtemeldir. Yukarıda da görüldüğü gibi Maraş şehri bir çok kez Haçlı, Bizans ve Ermeni gibi Hıristiyan devletler tarafından istila edilmiştir. Yine Maraş bölgesi Anadolu Selçukluları ile Suriye ve Mısırda kurulmuş Türk devletleri arasında savaşlara ve çatışmalara sahne olmuştur. Ayrıca bunlardan daha önemli olarak XIII. yüzyıl ortalarında bölgenin putperest Moğollar tarafından istila edildiği de hatırlarsa buradaki Selçuklu eserlerinin tahrip edilmiş

¹⁴¹ **Elbistan Ulu Camii:** Emir Mübariziddin Çavlı tarafından yaptırılmıştır. Bkz. Yinanç, Elbistan, s.225.

¹⁴² **Çavlı Han:** Emir Mübariziddin Çavlı tarafından yaptırılmıştır. Bu han yıkılmış ve üzerinde Çavlı Han diye bir köy kurulmuştur. Bkz. Yinanç, Elbistan, s.225.

¹⁴³ **Zilli han:** Emir Kemareddin tarafından yapılmıştır. Daha önce bahsedilen han olmalıdır.

¹⁴⁴ **Candar Gazi Türbesi:** Seyfeddin Ebubekir Candar Gazi adına yapılan ve yakın zamanlarda tahrip edilen türbe. Bkz. Yinanç, Elbistan, s.226.

¹⁴⁵ Yinanç, Elbistan, 227.

¹⁴⁶ Dulkadir Dönemi Mimarisi ile ilgili Bkz; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, Hamza Gündoğdu, **Dulkadir Beyliği Mimarisi**, Kültür Bakanlığı yay, Ankara 1986., Zafer Bayburtluğil, Kahrmanmaraş'ta Bir Gurup Dulkadiroğlu Yapısı, Vakıflar dergisi, S.X, Ankara 1973, ss234-250.

olabileceği düşünülebilir.1258 ve 1298 yılları arasındaki 40 yıllık Klıkya Ermenilerinin Maraş'ı işgal altında tutmaları da bu eserlerin yok olmasına neden olabilir.

KAYNAKÇA

ABU'L- FARAC, **Abu'l- Farac Tarihi**, (Süryanice'den İngilizce'ye Çev: E.A.W.Budge, Türkçe'ye Çev: Ö.R.Doğrul), C.II, TTK Yay, Ankara 1999.

AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453)**, C.I, Cem Yay, İstanbul 1977 .

AKSARAYI, Kerimüddin Mahmud- i, **Müsameretü'l- Ahbar**, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK Yay, Ankara 2000.

ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Maarif Vekaleti Yay, Matba-i Amire, İstanbul 1339.

AYNİ , Bedreddin Mahmut, **İkdü'l-Cuman fî Tarihi Ehli'z- Zaman (Asr Selatin el-Memalik)**, (Neşr.M. M. Emin), C.I, II, III, IV,Heyetü'l-Mısıryye, Kahire 1987.

BAYBARS EL-MANSURİ, **Zubdetü'l -Fikre Fi Tarihi'l - Hicre**, (Neşr: D.S.Richard), In Kommission Bei Unnited Distributing , Beyrut 1998.

BAYBURTLUGİL, Zafer, Kahramanmaraş'ta Bir Gurup Dulkadiroğlu Yapısı, **Vakıflar Dergisi**, S.X, Ankara 1973, ss 234-250.

BAYRAM, Mikail, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu**, Damla Matbacılık Yay, Konya 1991.

CAHEN , Claude, **Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler**, (Çev: Yıldız Moran), e Yay, İstanbul 1994.

DARKOT, Besim, Ernest Honigman , Maraş (Coğrafyası- Tarihi), **İA**,C.VII, ss.310-315.

DEMİRKENT, Işın, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, C.I ,TTK Yay, Ankara 1990.

_____,**Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, TTK Yay , Ankara 1987.

EBU BEKR-İ TİHRANİ, **Kitab-ı Diyarbekiriyye**, (Çev. M.Öztürk),Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 2001.

ERSAN, Mehmet “ Selçuklu Ermeni İlişkileri” **Türkler**, C.VI, Yeni Türkiye Yay,ss.635-645.

“GEBEN”, **İA**, C.4, ss.761-762.

GÖKHAN, İlyas, “Selçuklular Zamanında Nusreteddin Hasan Bey”, **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri**, C.I, S. Ü. Selçuklu Araştırmalar Merkezi Yay, Konya 2001, ss.335-345

GÜNDOĞDU, Hamza, **Dulkadir Beyliği Mimarisi**, Kültür Bakanlığı yay, Ankara1986

“HADES”, **İA**,C. V/1, ss .42.

HONİGMAN, Ernest , **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (Terc.Fikret Işıltan),İstanbul Üniversitesi Yay, İstanbul 1970.

_____, Tel- Başer, **İA**, CXII, s.145-147

_____, Rum-kale, **İA**, C.IX, s.777-781.

XIII. Yüzyılda Maraş

- İBNÜ'L-ADİM, **Bugyetü'l-Taleb fi Târihi Halep** (Neşr: Seyyal Zekar), C.I, Dârü'l-Fıkr, Beyrut (Tarihsiz).
- İBN BİBİ, **el-Evamirü'l Alaiyye fi'l-Umuri'l Alaiyye**, (Çev. Mürsel Öztürk), C.I,II, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1996.
- İBN FURAT, **Tarihu İbnü'l Furat**, C.V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Sem'a), Basra, 1970, C.VII,(Neşr:Costi K.Zurayk),Beyrut Amerikan Üniversitesi, Beyrut 1942, C.VIII (Neşr:Costi K.Zurayk, Nejla İzzeddin), Beyrut Amerikan Üniversitesi yay, Beyrut(Tarih Yok)
- İBN İYAS, **Bedai'z-Zuhur fi'Vakai'd-Duhur**, (tarihsiz), Kahire
- İBN KESİR, **El- Bidaye ve'n- Nihaye**, (Çev: Mehmet Keskin), C.XIV, Çağrı Yay, İstanbul 1995.
- İBN ŞEDDAT, **Baybars Tarihi**, C.II, (Türkçe Terc;Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yay,İstanbul 1941.
- İBN TAGRİBİRDİ, **Nücumu'z-Zahire** (Neşr: M. Hüseyin Şemseddin), C.VI, Darü'l- Kütüb'ül- İlmiye, Beyrut 1992.
- İBNÜ'L VERDİ, **Tarihu İbnü'l Verdi**,(Neşreden yok), C.II,Darü'l-Kütüb'ül- İlmiye, Beyrut 1996.
- KAŞGARLI,Mehlîka Aktok, **Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi**, Ankara 1990.
- KAYMAZ ,Nejat, **Pervane Muinüddin Süleyman**, Ankara 1970.
- KOCA , Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, TTK Yay, Ankara 1997.
- KOPRAMAN ,Kazım Yaşar, “Baybars” I, **DİA**, C.V
- MAKRİZİ, Takiyeddin Ahmet, **Kitabü's-Süluk**, (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I, Kısım I, Kahire 1934.
- MATEOS ,**Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli** (Çev: Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç),TTK Yayınları,Ankara, 1987.
- EN- NÜVEYRİ , Şahabeddin Ahmed b.Abdulvahab, **Nihayetü'l- Ereb fi Fünunü'l- Edeb**,(Neşr,M.M. Ziyade, M. A. Şaire) Merkezü Tahkikü't- Teras C XXX, Kahire, 1990.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyani**, Dergah Yay , İstanbul 1996.
- _____, Baba İlyas,**DİA**, C.IV, İstanbul 1991.
- _____,Baba İshak , **DİA**, C.IV, İstanbul 1991.
- RUNCİMAN, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yay, C.I-II,III, Ankara 1998.
- SEVİM, Ali, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, TTK Yay, Ankara 1983.
- _____**Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK Yay, Ankara 1993.
- SÜMER, Faruk, **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmaları Yay, İstanbul 1985.
- _____, Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar, **Tarih Araştırmalar Dergisi**, S.I, Ankara 1963,
- _____, “Ağaçeriler”, **DİA**, C.I,

- _____, Anadolu'da Moğollar, **Selçuklu Araştırmalar Dergisi**, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınlarından, I, s.1-147
- _____, "Keykavus I", **DİA**, C.XXV, ss.352-353
- _____, **Ashabü'l-Kehf**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay, İstanbul 1989.
- ŞEŞEN, Ramazan, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara 1998.
- TURAN, Osman, **Doğu Anadolu Türk devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay, İstanbul 1993.
- _____, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay, İstanbul 1993.
- YİNANÇ, M. Halil, "Elbistan", **İ.A.**, C.VI, M.E.B. Yay, İstanbul 1993.
- _____, "Maraş Emirleri", **TTEM**,5, (82), 6,(83), 7, (84), İstanbul 1340, 1341.
- _____, Besni, **İA**, C.II, s.570-572.
- YİNANÇ, Refet, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri** (1563), C .II, Ankara Üniversitesi Yay, Ankara 1986.
- YİNANÇ Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay, Ankara 1988.